

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEINEK MŰKÖDÉSE, VÁLTOZÁSA ÉS FEJLŐDÉSE VESZPRÉM MEGYÉBEN 1871-TŐL 1982-IG

Az 1871-től kezdődő magyar jogalkotást, a jogi szervek kialakulását néhány évtizeddel korábban kell kezdeni.

1848-ban a hűbéri társadalmi, gazdasági bomlás — mondhatni — első szakaszában, a *reformkori* Magyarországon kezdenek már a jogi eljárások változásai jelentkezni. A kibontakozó tőkés termelés érdekeit már nem szolgálhatták a feudális korra jellemző hosszan elnyúló jogi eljárások az egyes jogi szerveknél, (melyek eddig 10-50, néha 100 évig is elhúzódtak).

1848-ban a márciusi törvények eltörölték például az úriszéket, s a szolgabíró, illetve a megyei ítélszék hatáskörébe utalták a jobbágyok pereit. A szabadságharc bukása azonban a további kibontakozást lehetetlenné tette.

Országunk területén újra alkalmazták a kétségkívül modernebb *osztrák* eljárási szabályokat jogi szerveink.

Az ország területére visszakerült a bírói igazságszolgáltatásban a háromfokú eljárás: a járásbíró, a törvényszék és a kúria.

1861-ben az országbírói értekezlet hatásaként az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elvetették az előbb említett eljárásokat, visszaállították a reformkori törvényeket, de sajnos a feudális szokásjoggal is. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a corpus jurisba is bekerültek.

A *dualizmus korában*, az 1867-es kiegyezési törvényekkel indult meg az a fejlődési szakasz az egész országban, nyilván megyénkben is, mely e dolgozat tárgyát képezi.

Ez időtől fogva a *kormány* észlelte a társadalmi fejlődést, mindenekelőtt a burzsoázia érdekeit, kidolgozta a törvényjavaslatokat és ezeket ezután beterjesztette az országgyűlés elé. Előtte a miniszterelnök kikérte az uralkodó hozzájárulását. A képviselőház a javaslatokat általánosan és részleteiben is, két külön fázisban letárgyalta, s ezt követően a törvénytervezet a Főrendi Ház elé került. Ha a két Ház között az egyetértés megvolt, szentesítéssel és az Országos Törvénytarban történt kihirdetéssel jött létre és lett jogi szerveink részére alkalmazhatóvá az újonnan meghozott *törvény*. A jogi szervek működését ugyancsak befolyásoló *rendeletekkel* csak érintőleg lehet foglalkozni, a megyénk, esetleg egy-egy városunkra készült *statútumok* (szabályrendeletek) pedig oly nagy anyagot képeznek, mely terjedelmes kutatást és esetleg külön dolgozatalkotást kívánna meg.

A jogszabályalkotási folyamatok hazánkban a kiegyezés után kezdődtek meg, és 1871-től kezdtek életbe lépni.

Mind a bíróságaink, ügyészségeink, ügyvédek és a többi jogi szerveink tevékenységét a több mint száz év politikai kacskaringóival az *osztályszempontok* irányították. Burzsoá érdekek játszottak vezető szerepet 1919-ig, a Tanácsköztársaság idején a munkásosztály érdekei kerültek előtérbe, a Horthy-korszakot a félfudális, félburzsoá érdekek jellemezték, a rövid nyilas uralomban nem is nemzeti érdekek érvényesültek, nem volt törvényesség, csak vérpatak, a felszabadulás után — 1956 néhány napját kivéve — a törvénykezés szervei olyan fejlődési úton mentek keresztül, mely elsődlegesen munkás-paraszt érdekeket szolgáltak, a meghozott törvények alapján.

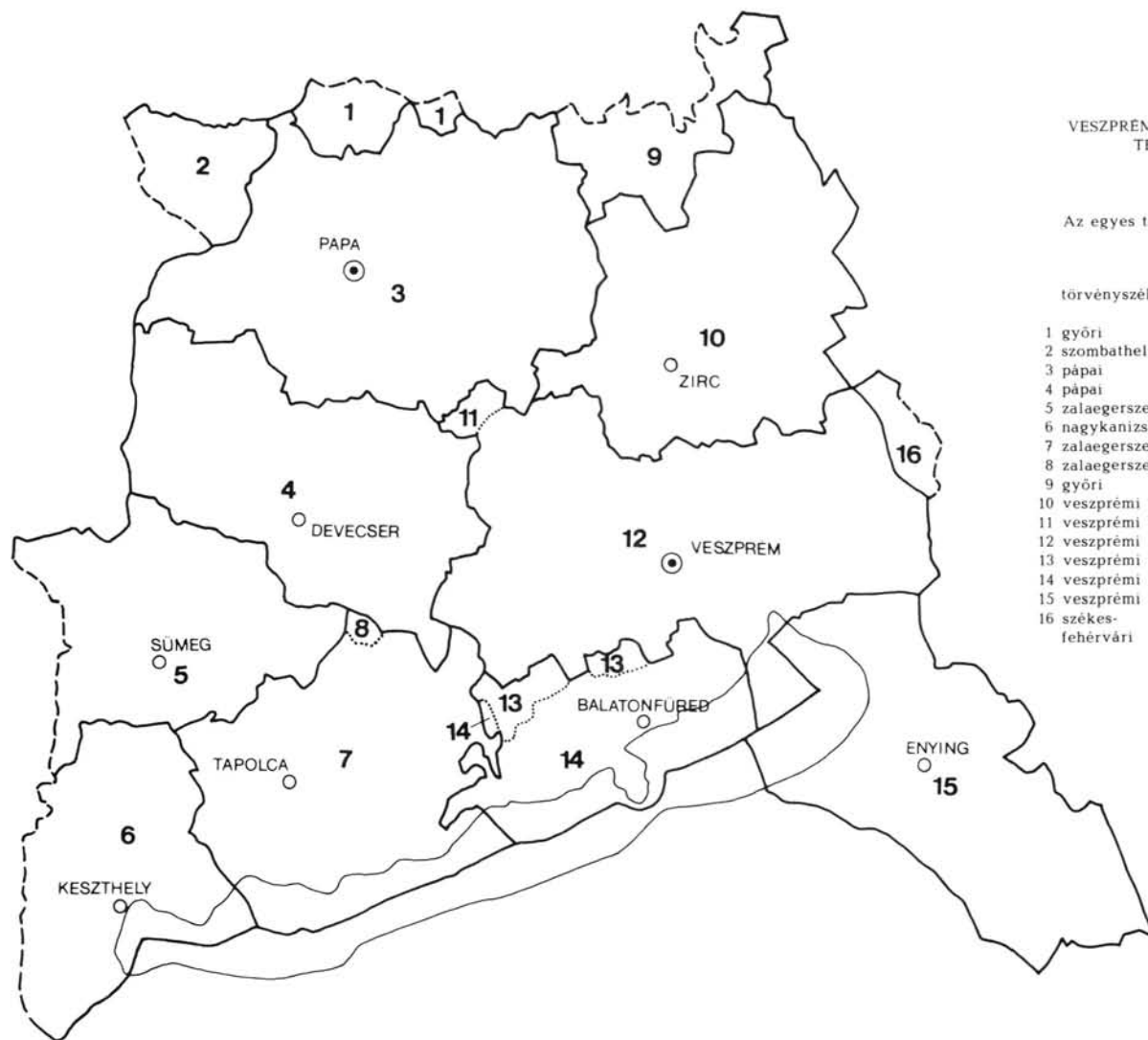
A dualizmus korában zavarmentesen dolgoztak megyénkben a létrejött jogi szervek. Az 1918-as polgári demokráciának nagyjából megfeleltek azok a törvénykezési szervezetek, a jogalkotás szervei azonban nem hosszú ideig érvényben lévő törvényeket alkottak. A Tanácsköztársaság alapvető változásokat hozott: a proletáriátus érdekében forradalmi, majd később rögtönítő törvényszékeket hozott létre. A Horthy-korszak lényegében visszaállította a korábbi jogi szerveket és ezek az e korszaknak megfelelő jogszabályok alapján végezték munkájukat.

A felszabadulás után az új rendszernek megfelelően újabb jogi szervek jöttek a régiék mellett, s ezek a fejlődés irányának megfelelően vagy erősödtek, vagy elhaltak. Most valamennyi jogi szervezet államunk, társadalmunk megerősödésén, a szocialista elvek előtérbe hozásával, a proletárdiktatúrát erősítve, az azt gátló tendenciák visszaszorításával tölti be feladatát.

E rövid bevezető után lehet rátérni az óriási joganyagra, *röviden, tömören*, a lényegre érintően és csak a fontos változások kiemelésével.

Az anyag a bíróságok tevékenységével kezdődik és folytatódik az egyéb jogszolgáltató szervek működésével. Ez nem jelent rangsorolást, csupán az igazságszolgáltatásban betöltött szerep, tevékenység gyakorisága adott bizonyos elrendezési elveket.

A tárgyalt időszak illetőségi változásait a tanulmány végén elhelyezett néhány térkép mutatja be.

VESZPRÉM VÁRMEGYE ÉS A KÉSŐBB HOZZÁKAPCSOLT
TERÜLETEK IGAZSÁGÜGYI BEOSZTÁSA
(1871—1982)

Az egyes területrészek igazságszolgáltatási és közigazgatási
hovatartozása

törvényszék	járásbíróság	vármegye	téli
1 győri	téti	Győr	téli
2 szombathelyi	kiscelli	Vas	kiscelli
3 pápai	pápai	Veszprém	pápai
4 pápai	devecseri	Veszprém	devecseri
5 zalaegerszegi	sümei	Zala	sümei
6 nagykanizsai	keszthelyi	Zala	keszthelyi
7 zalaegerszegi	tapolcai	Zala	tapolcai
8 zalaegerszegi	tapolcai	Zala	sümei
9 győri	szentmártoni	Veszprém	zirci
10 veszprémi	zirci	Veszprém	zirci
11 veszprémi	veszprémi	Veszprém	pápai
12 veszprémi	veszprémi	Veszprém	veszprémi
13 veszprémi	balatonfüredi	Veszprém	veszprémi
14 veszprémi	balatonfüredi	Zala	tapolcai
15 veszprémi	enyingi	Veszprém	enyingi
16 székes- fehérvári	székes- fehérvári	Fejér	székes- fehérvári

— a járásbíróságok (vagy adott esetben a törvényszékek) illetékességi területének határa, egyben járás-, ill. megyehatár

— a járásbíróságok határával egybe nem eső járáshatár (megyehatár)

— a vizsgált terület határa, ha a járásbíróság területét megosztja

— a Balaton partvonalá

● — törvényszék és járásbíróság székhelye

○ — járásbíróági székhely

I. A BÍRÓSÁGOK FELADATA

Az igazságot minden vizsgált időben a bíróságok keresik és állapítják meg, és ezen időszakban minden, bíróságra vonatkozó jogforrás akként szabályozta, némi eltérésekkel, a feladatukat, hogy az igazságszolgáltatás — ez nyilvánvaló is — a különböző bíróságok feladata. Eszerint védtek államunk rendjét, az állampolgárok és a szervek jogait, büntették a bűncselekmények elkövetőit, önkéntes jogtisztelőre neveltek, és betartatták a törvényesség elveit, sajátos eszközeikkel igyekeztek megelőzni a törvénytársítás bekövetkezését. (Például: jogpropaganda.)

A legutóbbi bírósági törvény (1972: IV. tv.) még azzal egészíti ki a feladatok körét, hogy a bíróságok elősegítik azoknak az okoknak és körülményeknek a megszüntetését, amelyek a jogsértések elkövetését lehetővé teszik. Bíróságaink területünkön vármegyei (megyei) törvényszéki, (megyei bírósági), járásbírói szinten korszerűsítésként szakosodtak.

I.A) A BÍRÓSÁGOK ILLETŐSÉGE

Az illetőséget vizsgálva látható, hogy már a dualizmus korában igyekeztek szakítani a feudális joggal, az igazságszolgáltatást és a közigazgatást egymástól elválasztani. (Erre éppen Veszprém megyében, a balatonfüredi járással kapcsolatban van eklatáns példa.) E folyamat első lépése az 1869: IV. tc. 21. §-a volt, mely kimondta, hogy bíróságokat kell felállítani, és azok illetőségén vagy kerületén csak törvénykezés útján szabad változtatni.

A királyi minisztérium az 1871: XXXII. tc. 1—3. §-aiban kapott felhatalmazás alapján Veszprém megyében két törvényszéket hozott létre, s ezek alá járásbírókat rendelt. Mégpedig:

a veszprémi törvényszékhez tartozott a veszprémi, az enyingi, a zirci és a balatonfüredi járásbíró (noha ez utóbbi terület közigazgatásilag nagyrészt akkor Zala megyéhez tartozott);

a pápai törvényszék alá került a pápai és a devecseri járásbíró. E törvényszék azonban már 1875-től járásbíróként a veszprémi törvényszék illetőségi területéhez került.

Az eltelt több mint száz év alatt a Veszprém Megyei Bíróság illetőségét érintőleg történtek a közigazgatással és a politikai helyzettel párosult bírósági változások is. Így politikai események eredményeként a Tanácsköztársaság alatt egy nem túl forradalmi népbíróság jött létre Veszprémben, majd 1940. évben a pápai járásbíró a magyar királyi minisztérium 1940. évi 3800. M.E. rendelet 1. §-a alapján rövid ideig a győri törvényszékhez tartozott, míg 1950-ben a jelentős közigazgatási változások eredményével párhuzamosan Zala megyéből igazságszolgáltatás szempontjából is a keszthelyi, sümegi és a tapolcai járás a Veszprém Megyei Bíróság joghatósága alá került [144/1950. (V. 20.) M.T. sz. r.]

Leválások is voltak a megye területéről. Jóformán az egész enyingi járás (4343/1949. M.T. sz. r.) 1950-től, majd a keszthelyi és a sümegi já-

rás egy része került el a megye területéről az 1034/1978. (X. 6.) M.T. sz. rendelet alapján. Az 1950: 7. sz. tvr. és a 177000/1950 (XI.10.) I.M. sz. rendelet a Veszprémi Megyei Bíróság alá végül is nyolc járásbírói rendelt (Balatonfüred, Devecser, Pápa, Keszthely, Sümeg, Tapolca, Veszprém és Zirc székhellyel), az e székhelyek köré tömörülő községekkel, valamint Pápa és Veszprém városát is.

Jelenleg az ajkai, pápai, tapolcai és a veszprémi járás (több község idecsatolásával), ezenfelül Ajka, Balatonfüred, Pápa, Tapolca, Várpalota és Veszprém városok ügyei tartoznak a Veszprém megyei és az alárendelt járásbírói illetékessége alá.

A pápai törvényszék, majd járásbírói illetékessége

A királyi minisztérium az 1871. XXXII. tc. 1—3. §-ában kapott felhatalmazás alapján Veszprém megyében Pápan is törvényszéket hozott létre (36 jelentős községgel); ilyen minőségben azonban nem sokáig működött, mert már 1875-ben egész területével, mint ahogy már szó volt róla, a veszprémi törvényszékhez csatolták, s ezt követően önálló járásbíróként működött. Az említett törvényszéki időszak alatt felettes bíróságra volt a pápai és a devecseri járásbírói rendelt, viszont 1940 után rövid ideig a győri törvényszékhez volt alárendelve, majd a Veszprém Megyei Bíróság illetőségi területéhez visszakerült, megnövekedett területtel. Vas megyéből 1949-ben 4 község, 1954-ben Győr megyéből ugyancsak 4 község, míg 1978-ban a veszprémi járásból két község ügyei kerültek a pápai járásbírói joghatósága alá. Egy kis község viszont, Fenyőfő 1954-ben a pápai járásból a zirci járásba került.

Az egykori törvényszékből így alakult ki a mai pápai járásbírói terület és illetősége. A járás területéhez képest törvényességi szempontból kellemesen észlelhető, hogy az ott élő állampolgárok ügyei más területekhez viszonyítva viszonylag kisebb mértékben kerültek a bíróság elé.

A JÁRÁSBÍRÓSÁGOK ILLETÉKESSÉGE

Balatonfüred

Az 1871. XXXII. tc. létrehozta a balatonfüredi járásbírói rendelt, s felettes bíróságának a veszprémi törvényszék került megjelölésre. E bíróság székhelye Balatonfüred volt. Érdekes, korabeli megoldásként e bírósághoz magából a balatonfüredi járásból mindössze 8 község, míg Zala megye tapolcai járásának keleti részéből 24 község tartozott. Számottevő községek a balatonfüredi járásból Német-, Magyarbarnag, Vöröstó, Mencshely stb. voltak, Zala megyéből a Balaton-partról maga a bírósági székhely: Balatonfüred, ezenfelül Alsóörs, Vászoly, Udvari Tihany, Csopak, Akali stb. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. M.E. sz. rendeletével a balatonfüredi járást a szentantalfai körjegyzőség kivételével Zala vár-

megyétől Veszprém vármegyéhez csatolta, ezzel a fenti kettősséget megszüntette. E kettősség végleges lezárását jelentette az 1950: 7. tvr. és ennek végrehajtását célzó 177.000./1950 (XII. 10.) I.M. sz. rendelet, mely Balatonfüredi székhellyel a balatonfüredi járást Veszprém megyéhez és a bíróságot a Veszprém Megyei Bírósághoz rögzítette. Végül a NET 1956: 2. sz. tvr.-ével a balatonfüredi járást megszüntette, és ennek következtében az ottani járásbíróság teljes egészében a veszprémi járásbíróságot gyarapította. A volt balatonfüredi járás ide tartozó ügyeit ez idő óta a veszprémi járásbíróság intézi el, s hoz határozatot.

Devecser

A devecseri járásbíróságot ugyancsak az 1871: XXXII. tc. keletkeztette és a pápai törvényszék alá endelte. Székhelye az alapításkor Devecser volt. A székhelyközségen kívül 46 község tartozott e járásbíróság illetékessége alá, Kamondtól Kislődig, Dabronyól Halimbáig.

A pápai törvényszék megszüntetése után a devecseri járásbíróságnak Pápával való igazságügyi kapcsolata megszűnt és a veszprémi törvényszék irányában alakult ki.

Az illetékességi terület lényegében érintetlen maradt, jelentős ide- és elcsatolások nem történtek. Egyedül a peremközségnek minősülő Úrkút érdemel említést, mely 1950-ben a veszprémi járásból a devecseri járásba került a 144/1950. (V. 20.) M.T. sz. rendelet alapján, a NET 10/1961. sz. határozata azonban ismét visszaadta a veszprémi járásnak, ezt követően az MTTH elnökének 1/1977. sz. rendelkezésével ismét eredeti helyére került, míg az MTTH elnökének 2/1977. sz. rendelkezéssel Ajka város környéki községe lett, ennek folytán a veszprémi járásbíróság illetékessége alól végleg kikerült. Lényeges még, hogy a korábbi sümegi járásból a 144/1950. (V. 20.) M.T. sz. rendelettel Nyirád és Szóc községek is a devecseri járáshoz kerültek, és a sümegi járás megszűnésével 1966. évtől kezdve Csabrendek, Gypükaján, Hosztót, Káptalanfa, Szentimrefa, Zalagalsa, Zalaszegvár és Nemeshany községek e járásbíróság illetékességi területét növelték (5/1966. NET. határozat).

Egyébként Ajka fellendülésével, várossá válásával sor került arra, hogy a korábbi és fentebb részletezett devecseri járás nevét *ajkai járásra* változtassák át (NET. 22/1977. sz. határozatával). Az elmúlt években az igazságügyi szervek is áttelepültek Ajkára, s a bíróság ajkai járásbírósággént működik.

Enying

Az 1871: XXXII. tc. hozta létre és a veszprémi törvényszék alá rendelte az enyingi járásbíróságot is, 15 községgel és azokhoz tartozó pusztákkal. A székhely: Enying volt, de a járáshoz tartozott még Siófok is.

Az I.M. 1872. jan. 2-án kelt 10.435. sz. rendelete újból áttekintette a járásbíróságok illetőségét, és e járásbírósághoz tartozónak minősítette Kenesét is. A 4343/1949./259. M.T. rendelet és a végrehajtást szabályozó 5201/11. (III. 12.) 1950. B.M. sz. rendelet az enyingi járást és ezzel a járásbíróságot is megszüntette.

Balatonbozsok, Dég, Enying, Lajoskomárom, Lepsény, Mezőkomárom, Mezőszentgyörgy, Mezőszilas — Fejér megyéhez; Balatonszabadi, Siófok és Siómaros — Somogy megyéhez került, míg Balatonfőkajár, Kenese, Csajág és Küngös a veszprémi járásbíróság illetékességi területét növelte ezt követően.

Keszthely

A keszthelyi járásbíróság a múlt század végén, a bíróságok megalakulásával, a 1871: XXXII. tc. alapján még nem Veszprém megyéhez, hanem a nagykanizsai törvényszékhez tartozott.

Az illetékességi területhez — a Balaton északnyugati szárnyán — Szentpéterúrtól Győrökig, Vindornyalaktól Zalavárig, 59 település tartozott, mely települések jó része mint önálló és jelentős egység eltűnt a térképről, többnyire visszafejlődés, illetve összevonások eredményeként.

E területből már 1870-től (Bánta) 1945-ig (Zalagrice, Kehida, Kustány, Vörrü, Szentpéterúr és Tilaj) szomszédos járásokba került.

1950-ben az egész, akkor meglévő keszthelyi járás Zala megyéből átkerült Veszprém megyébe, s e területhez akkor már csupán 22 jelentős község tartozott, mely később összevonásokkal 19-re csökkent.

A NET 5/1966. sz. határozatával a sümegi járást megszüntette, s onnan 7 községet (Bazsi, Kisgörbő, Óhid, Sümegcsehi, Vindornyaszállós, Nagygörbő és Döbrönce községeket) a keszthelyi járáshoz csatolta.

Az MTTH elnökének 1/1977. sz. rendelkezésével Bazsi a tapolcai, viszont Mihályfa, Kisvásárhely és Szalapa a keszthelyi járáshoz került.

Végül az 1034/1978. (X. 6.) M.T. sz. határozattal Keszthely várost és a járás valamennyi községét visszacsatolták Zala megyéhez. Mindezek a változások nyilván az igazságszolgáltatást is érintették.

Sümeg

A sümegi járásbíróságot ugyancsak az 1871: XXXII. tc. hozta létre akként, hogy a zalaegerszegi törvényszék alá rendelte. Székhelye: Sümeg volt.

Ide tartozott a székhelyen kívül 60 kisebb-nagyobb település Csáfordtól Szöcig, Hosztóttól Bazsiig. Érdekes, hogy e járás illetékessége alá tartozott egy másik, későbbi járási székhely, Zalaszentgrót is.

A 2381/1872. sz. I.M. rendelet a Zala megyei Szóc községet már átcsatolta a sümegi járásból a tapolcaiba.

Az 1950: 46. sz. tvr. és az ennek végrehajtásaként kiadott 177.000./1950. (XII. 10.) M.T. sz. rendeletet a sümegi járást, ezzel a járásbíróságot is, Zala megyéből Veszprém megyébe helyezte, ezzel a sümegi járásbíróság fellebbviteli bírósága a Veszprémi Megyei Bíróság lett. Illetékességi területe nem változott.

Új helyzet állt elő az 5/1966. sz. NET. határozattal, mely a sümegi járást megszüntette és felosztotta. Ez alkalommal 9 község a devecseri, 7 község a keszthelyi, míg 14 község a tapolcai járáshoz került.

Az 1034/1978. (X. 6.) M.T. sz. határozat az

egész keszthelyi járást Zala megyéhez csatolta, ennek folytán néhány, korábban sümegi járási község is elkerült a Veszprémi Megyei Bíróság illetékessége alól. A volt sümegi járás többi községe, az említett járásokon keresztül Veszprém megyében maradt.

Tapolca

A tapolcai járásbírósgot a már többször említett alapozó tc. alapján eredetileg a *zalaegerszegi törvényszék egyik járásbírósgaként* szervezték. Székhelye az alapítástól kezdve *Tapolca* volt. E járásbírósg illetősége alá rendelte a fenti törvény 57, akkor még önálló települést, a hozzá tartozó pusztákkal. E sűrűn lakott járásnak Lencsefalutól Monoszlóig, Taliándörögdől Badacsonytomajig terjedt az illetősége.

A 2381/1872. (I.M.) sz. rendelet Szöc községet is e járáshoz osztotta be. Az akkor még külön megnevezett Ságpuszta (Balatonakali mellett) viszont a 414/1879. I.M. sz. rendelettel a balatonfüredi járáshoz került. Nyirád községet a 35.385/1875. I.M. sz. rendelettel ugyancsak e járáshoz osztották be.

Időközben néhány kisebb *település* más községekkel összevonásra került.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. sz. rendeletével az időközben részben *elcsatolt* Csicsó, Óbudavár, Szentantalfa, Szentjakabfa, Tagyron és Zánka községeket *is e járásba osztotta be*.

Az 1950: 46. sz. tvr. és az ennek végrehajtásaként meghozott 177.000/1950. (XII. 10.) M.T. sz. rendelet az egész tapolcai járást — ekként óhatatlanul a járásbírósg illetékességi területét is — Zala megyétől *Veszprém megyéhez csatolta*, ezzel a járásbírósg fellebbviteli bírósga már a Veszprémi Megyei Bíróság lett.

A 144/1950. (V. 20.) M.T. sz. rendelettel Pula községet a tapolcai járásból a veszprémi járáshoz csatolták. A NET. 5/1966. sz. határozatával a *sümegi* járást megszüntette, megosztotta, ennek folytán e járásbírósg illetékességi területe is alaposan megnagyobbodott. E határozattal 14 település (Cógánfa, Sümegprága, Zalagyömörő, Dabronc, Mihályfa, Rigács, Ukk közös tanácsú községek a társközségekkel együtt) a tapolcai járáshoz került.

Az MTTH elnökének 57—2/1976. sz. határozatával Balatonrendes nevét Ábrahámhegyre változtatta, és e néven szerepelt tovább e járás illetékességi területén.

Újabb változást hozott az MTTH elnökének 1/1977. sz. határozata, mely szerint Bazsi községet a keszthelyi járásból a tapolcai járásba, Mihályfát és társközségeit viszont a keszthelyi járáshoz csatolta.

Veszprém

A minisztérium az 1871: XXXII. tc. 1—3. §-ában kapott felhatalmazás alapján Veszprém megyében, ahogy arról már volt szó, rövid ideig két törvényszéket hozott létre. Az 1875 után fennmaradó törvényszék alá volt rendelve akkor is, és most a Megyei Bíróság alá a *veszprémi* járásbírósg, melynek illetékességi területe az idők folyamán többször változott. E központi járásbí-

rósg székhelye természetesen *Veszprém* városa volt. E járásbírósg illetékessége alá tartozott a 9225/1871. I.M. sz. rendelet alapján 26 jelentős község Szentgáltól Palotáig, Téstől Almádiig, a jogszabályban felsorolt pusztákkal együtt. Am az I.M. 10.435/1872. sz. rendelete, felfedezve az alapjogszabály által hagyott fehér foltokat, e járásbírósg illetősége alá sorolta még Úrkút, Városlód, Németbánya, Csehbánya és Farkasgyepű községeket. E járásbírósg területéből már a 18.580/1878. I.M. sz. rendelet értelmében kiszakadt, s a pápai járásbírósg illetősége alá került Farkasgyepű és Németbánya. A 13.476/1876. I.M. sz. rendelet a veszprémi járásbírósg illetőségéhez tartozónak említi meg a Nagyvázsöny mellett lévő, akkor még önálló Leányfalu községet.

Területileg komoly növekedést hozott az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* 4330/1945. M.E. sz. *rendelete*, mely szerint Zala megyéből előbb a balatonfüredi járás, majd a későbbi összevonás következtében ide került Akali, Alsódörgicse, Alsóörs, Aszfó, Balatonarács, Balatonfüred, Balatonszőlős, Balatonudvari, Csopak, Felsődörgicse, Felsőörs, Kisdörgicse, Lovas, Nemespécsely, Örvényes, Palóznak, Tihany és Vászoly községek; lényegében tehát azon helységek, ahol a keletkezett és az igazságügyhöz tartozó ügyek fellebbviteli bírósga, noha az említett községek Zala megyéhez tartoztak, közigazgatásilag ez ideig is a veszprémi törvényszék volt. Ez igen lényeges és ésszerű rendelkezés volt, ezzel az igazságszolgáltatási és közigazgatási területek *szinkronba* kerültek egymással.

A 4343/1949/259. M.T. sz. rendelet és az ennek végrehajtására hozott 5201/1949. (III. 12.) B.M. rendelettel megszüntetett enyingi járástól a veszprémi járáshoz került Balatonfőkajár, Kene-se, Csajág és Küngös, viszont a 144/1950. (V. 20.) M.T. rendelet Úrkút községet a devecseri járáshoz csatolta, míg Pula a tapolcai járásból a veszprémihez került. Fenyőfőt a pápai járásból az 1074/1954. (IX. 14.) M.T. sz. rendelet kapcsolta előbb a zirci, végül a veszprémi járáshoz. A NET 1956. 2. sz. határozata a balatonfüredi járást megszüntette és a veszprémihez csatolta. Ez már csupán néhány községet érintett (Vöröstó, Barnag, Hidegkút stb.). Úrkút a 10/1961. M.T. sz. rendelettel a devecseri járásból ismét a veszprémihez került.

A NET 1970: 17. sz. határozatával a zirci járást megszüntette, és 19 községet, köztük Zircet is, a veszprémi járáshoz csatolta.

Közben *Várpalota* az 5203—2/1951. (X. 18.) B.M. rendelettel, *Balatonfüred* pedig a NET 7/1971. sz. határozatával *várossá* vált, ez a körülmény azonban nem változtatott azon, hogy e városok igazságszolgáltatási ügyei *továbbra is* a veszprémi járásbírósg előtt kerüljenek elbírálásra.

Az MTTH elnökének 1/1977. sz. rendelkezésével Úrkút ismét elkerült a veszprémi járásból, s a közben névváltoztatással létrejött ajkai járáshoz csatolták, és ez igazságügyileg is ilyen változást jelentett.

Igy alakult ki, sok változással a veszprémi járásbírósg jelenlegi illetékességi területe, mely az évek során annyira megnövekedett, hogy a

2. sz. térkép: A Veszprém vármegye törvénykezési területi megoszlása a törvénykezés kezdetén, 1871—1872

megye majdnem 2/3-a ide tartozik. A Balaton, a Bakony, s egyéb üdülési területek különösen nyár végén nagyon sok munkát rónak a bíróságra.

Zirc

A zirci járásbíróság szintén a veszprémi törvényszék illetősége alá került. Székhelye Zirc volt. E járásbíróság hatásköre alá tartozott 27 bakonyi község, a községekhez tartozó pusztákkal. Bakonyszombathelytől Lókútig, Bakonybélből Bakonycsernyéig terjedt e bakonyi terület. A 2381/1872. I.M. sz. rendelet szerint Tés is e járáshoz került. A 29.799/1899. I.M. sz. rendelet alapján a györszentmártoni járásbíróság illetőségi területéből ide csatolták Bánk, Gic, Lázi, Péterd, Bársonyos, Gyirót, Sikátor, Teleki, Románd és Varsány községeket. A 4343/1949/295. M.T. sz. rendelet és a végrehajtást szabályozó 5201/11/II.—1/1950. (III. 12.) B.M. sz. rendelet e járásbíróság illetőségi területéből elvett és Aka, Ácsteszer, Bakonybánk, Bakonyszombathely, Bársonyos, Csátka, Hánta, Kerékteleki, Réde és Sür községeket Komárom megyéhez, míg az 1074/1954. (IX. 14.) M.T. sz. határozat Fenyőfőt a pápai járásból e járáshoz, majd következőleg a veszprémi járáshoz csatolta.

A NET 10—3/1956. sz. határozata szerint e bíróság illetősége Bakonycsernye felett megszűnt, és Fejér megyéhez került.

A NET 17/1970. sz. határozatával a zirci járást

megszüntette, 7 községet a pápai, 19 községet pedig a veszprémi járáshoz csatolt.

Ekként a zirci járásbíróság napjainkban tevékenységét már nem fejt ki.

I/B. A BÍRÓSÁG HATÁSKÖRE

A területi illetőségek bemutatása után vizsgáljuk meg most a bíróságok — mindenekelőtt a törvényszék (a veszprémi, 1875-ig a pápai) hatáskörét, amely bíróságok előtt a legjelentősebb ügyek kerültek letárgyalásra. A törvényszék hatáskörét először az 1871: XXX. tc. határozta meg. Ide tartoztak (néhány példával illusztrálva):

1. a) Az olyan, tehát súlyos, komplikált bírósági ügyek (akár büntető-, akár polgári), melyeket eddig *társas bíróságok* tárgyaltak (például egy ügyben hivatalos személy ellen elkövetett bűntett, zsarolás, és sikkasztás miatt hét hónap végrehajtandó szabadságvesztés büntetést szabott ki a veszprémi törvényszék),

b) váltó-, és kereskedelmi ügyek,

c) a kártérítési keresetek,

d) olyan ügyek, melyek eddig a pénzügyi hatósághoz tartoztak,

e) az úrbéri, tagosítási és arányosítási ügyek,

f) bányabírói hatáskörrel felruházott törvényszéki ügyek,

g) a föld-tehermentesítések,

h) a cím- (cég-) bejegyzések, amelyeket nyilvánosságra kellett hozni,

i) a bírói letétek,

j) a sajtóügyek, (például egy ügyben sajtóvétség miatt 100 Ft főbüntetést alkalmaztak),

2. a) a csodeljárásra (1881: XVII. tc. 72. §.),

b) halásznemű kártalanításra (1888: XIX. tc. 58. §.) vonatkozó és a

c) házassági perek, ha az anyakönyvvezető a kihirdetést vagy a közreműködést megtagadta (1894: XXXIII. tc. 60. §.),

3. a) a polgári perek (1911: I. tc. 2. §.), mégpedig

a1. hitbizományi,

a2. tisztségviselők okozta károk miatt,

a3. az állam ellen indított perek,

a4. a cég használatának joga,

a5. közkereseti vagy betéti társaság tagja a társaság feloszlata,

a6. részvénytársaság vagy szövetkezeti közgyűlés határozatának megtagadása érdekében,

a7. váltóóvások kapcsán keletkezett ügyek,

a8. s végül, mely ügyeket később a törvények a törvényszék hatáskörébe utalnak.

Az 1897: XXXIII. tc. szerint az a törvényszék, amelynek büntető hatásköre van, *esküdtbíróságként* működik. Ez volt a helyzet Veszprémben is.

Az esküdtek előírt sorsolása e törvényszékre vonatkozóan 1912. október hó 20-án történt meg, többnyire iparos, értelmiségi került esküdtté választásra és mindössze hat földműves. E bírósági forma azonban Veszprémben nem gyökerezett meg. Egyébként az 1897: XXXIV. tc. alapján az esküdtbíróság elé elvileg a következő bűnügyek tartoztak: gyilkosság, szándékos emberölés, személyes szabadság elleni bűntettek, kitélelőhagyás, halált okozó súlyos testi sértés, közegészség elleni bűntettek, gyermekrab-

lás, rablás, gyűjtogatás, vízáradás okozása, közveszélyű rongálás, megvesztegetés.

A törvényszék elé pedig azon büntettek tartoztak, melyek nem kerülhettek az esküdtbíró-ság hatáskörébe, így például egyes sajtóügyek, azon vétségek, amelyeket a törvény nem a járásbíró-ság elé utasított. Veszprémben 1898. június hó 5. napján gyilkosság miatt — ekkor még nem volt az esküdtbíró-ság megalakítva — életfogytiglani szabadságvesztést szabott ki a törvényszék büntetőtanácsa.

Érdekes lapvélemény egyébként 1898. június hó 16. dátumozással a Veszprémi Hírlapban: „Kitüntetnek sokat, ünnepelnek sokakat, a társadalmi téren elért munkásságuk folytán, azonban eme kitüntetésekre nem felelhetünk, vagy ha felelünk, ki kell mondanunk, hogy a társadalmi téren nincs meg az igazságosság, mely előtt meghajolna mindenki.” Ezt az akkori igazságot nem a bíróság mondta ki, de úgy tűnik, a közvélemény nagyon figyelt az igazság minden fajtájára, a cikk mondandójából az sem derül ki, hogy a kitüntetésekkel a bírakkal szemben is csinján bántak-e, de sajtóper — és ez figyelemre méltó — a cikk alapján nem keletkezett.

Az 1913: VII. tc. felállította a törvényszékek-nél, így Veszprém vármegyében is a *fiatalkorúak* bíróságát, a fiatalkorúak bűnügyei elbírálására.

Már a háborút követő forradalom idején, az 1918: III. sz. néptörvény ugyancsak — mint már polgári vívmányról — újra az *esküdtbíró-ságról* rendelkezett, főleg a hazaárulás, politikai tartalmú és sajtó útján elkövetett bűncselekmények elbírálására.

Az 1919: XI. sz. néptörvényben lerögzített komoly politikai bűncselekmények viszont nem Veszprémben, hanem a budapesti büntető törvényszék előtt kerültek letárgyalásra.

1919. március hó 21. napján a Forradalmi Kormányzó Tanács (a továbbiakban FKT) I. számú rendelete meglehetősen kidolgozatlanul létrehozta a *forradalmi törvényszékeket* (Veszprémben is létre kellett hozni), azzal a céllal, hogy megszüntesse a korábbi kapitalista bíróságokat, egyben e rendelettel új socialista igazságszolgáltatási szervek jöttek létre. A rendes bíróságok tevékenységét egyben fel is függesztették. Később az FKT IV. sz. rendelete ezzel az intézménnyel már részletesebben foglalkozott, de nem határozta meg, hogy e törvényszékek milyen szinten működjenek. Végül az FKT XCIV. sz. rendelete az említett törvényszékeket a megye székhelyére rendelte egyfokú, de magasabb szintű bíróságként a törvénykezés végett. Természetesen Veszprémben is volt ilyen forradalmi törvényszék, a politikai helyzethez képest azonban meglehetősen mérsékelt magatartást tanúsított. Ebben nyilván közrejátszott az, hogy egyházi székhelyen kellett ítéleteket hoznia. Például a diktatúra szidalmazásáért egy vádlottat csak 2 hónapi fogsággal és 2000 korona pénzbüntetéssel sújtottak, és egyébként is sok felmentő ítélet született. Egyébként az FKT XCIV. sz. rendelet *rögtönítélő* eljárást is bevezetett, és e tevékenységgel a forradalmi törvényszékek is megbízhatók voltak. A rögtönítéltre is volt példa: Devezetben halálbüntetéseket is ki-

szabtak 1919. május—júniusában az ellenforradalmi felkelés miatt, s a büntetéseket végre is hajtották. Veszprémben a megszálló román csapatok a kommunistagyanús személyeket előbb börtönbe zárták, majd a magyar hatóságok a román parancsnokság hozzájárulásával Siófokra szállították e személyeket — egyébként 39-en voltak —, ahol ítélet nélkül, még rögtönítélő bíróság kiiktatásával is, kivégezték őket. A Tanácsköztársaság megszűnte után nyilvánvalóan új helyzet állott elő igazságszolgáltatási vonalon is. A Tanácsköztársaság bíróságait a Peidl-kormány megszüntette, és a korábbi, rendes bíróságokat állította vissza helyükre.

1919. augusztus hó elején az említettek miatt néhány hónapig lényegében törvénykezési szünet állott be. Ezért Veszprém vármegyében statáriumot kellett elrendelni, mert felő volt, hogy a kommunisták elleni gyűlölet a rendes bíróságok újjászervezése idején önkényes és megtorló cselekedetekre vezethet. A Peidl-kormány úgy rendelkezett, hogy azon bünvádi eljárásokat, melyek 1919. március hó 21. és augusztus hó 2. napja között keletkeztek, meg kell majd szüntetni, és a már meghozott ítéletek nem hajthatók végre. Viszont olyan rendelkezés is született, mely a Tanácsköztársaság szervei, közegei, megbízottjai, valamint fegyveres erejének tagjai ellen indítandó statáriális bírósági eljárást tartalmazta. Ez ügyekben törvényeségi hatáskört állapítottak meg, az ilyen ügyekben gyorsítottan, perorvoslat kizárásával lehetett eljárni. Ez gyakorlatban Veszprémben és környékén csak a román csapatok kivonulása után történhetett meg.

Az új rend létrehozására katonai kerületeket hoztak létre, s Veszprém vármegye a *siótoki*-hoz tartozott. (Ezért vitték az említett 39 foglyot Siófokra.) A katonai parancsnok mellé közigazgatási kormánybiztos is került. A román csapatok egyébként 1919. augusztus hó 16-án vonultak be Veszprémbe. A román csapatok — melyek az igazságszolgáltatást is befolyásolták — a Győr, Veszprém, Székesfehérvár és Adony között képzelt vonalig jutottak előre, és e területeken is — köztudott — hozzáfogtak az állami és magánintézmények, sőt a lakosság kifosztásához is.

Ez időben Veszprém város és környéke rendeleteket és ítéleteket várt, viszont ölbe tett kézzel, megfélemlítve nézték, történik-e valami magától. Veszprémből a diplomácia hatására 1919. október hó 4. napján távoztak el az ellenforradalmat biztosító román csapatok, és csak ezt követően kezdhettek az igazságügyi szervek a sokkos állapotból magukhoz térni, majd elkezdni tevékenységüket.

Egyébként már a háború idején is, de később a megszilárdulni látszó *Horthy-korszakban* előbb a hadviselés zavartalansága érdekében, majd a Tanácsköztársaság felszámolása után hozta a parlament az állam és társadalmi rend felforgatása ellen a különböző törvényeket (1915: XIX., 1921: III., majd később az 1938: XVI. tc.), melyek leginkább az ítéletábrák székhelyén működő bírósági szerveknél kerültek alkalmazásra, ezért a veszprémi törvényszéknek adott esetben csupán előkészítő szerepe volt az egyes eljárások-

ban. Viszont e törvényszéken tárgyalhatták az 1921. XXIX. tc. 2. §-a alapján a testi sértés, lopással, csalással és sikkasztással elkövetett bűncselekményeket.

Az 1928: X. tc. a büntetőeljárást egyszerűsítve is, a 29. §. a törvényszéknek adott hatáskört. További egyszerűsítést jelentett ez, és néhány, nem kiemelkedő bűnügyben egyes bírói eljárást biztosított a törvényszéknek.

A II világháború után rendszerünk is felelősségre vonta a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőit, a rendes bíróságok működésének fenntartása mellett. Ennek érdekében jött létre az 1945: VII. tc., szokatlan módon vizsgálható hatállyal, s az eljárási hatáskört lényegében törvényszéki szinten, az említett tc. 15—23. §-ában határozták meg. A népbíróság ezzel lényegében a szocialista bíraskodás magja lett. Az esküdtbírói formát elvetették, egy szakbíró és a demokratikus pártok képviselőiből tevődött össze a népbíróság, először helyi kezdeményezésekre, majd az említett törvény alapján. Novum: a tanács az addig rendszeresített büntetési nemek mellett kényszermunkára vagy internálásra is kötelezhette a vádlottat. Természetesen Veszprémben is működött népbíróság. Súlyos bűnügy itt is előfordult, de nem itt került befejezésre. (A 8/1945. sz. ügyben a vádlott nagyfokú németbarátságát bizonyították, aki többek között német katonákkal szövet katonákat fenyegetett, fogott el stb.) Az Nb. 16/1945. sz. ügyben a vádlott Devecserben nyilas községvezető volt, mindezért a törvényszék 9 hó szabadságvesztésre ítélte. Az Nb. 31/1945. sz. ügyben a vádlott 1944 szeptemberében az SS-be lépett be, s egy év és hat hó börtön lett a büntetése. Sok volt az úgynevezett volksbundos ügy; egy ügyben (Nb. 50/1945.) a bíróság három év börtönbüntetést szabott ki. Igaz viszont az is, hogy sok volt az ilyen jellegű bűnügy-kezdeményezés kellő alap nélkül, s ezek természetesen felmentéssel végződtek. (46, 54, 55, 93/1945. sz. ügyek.)

A 3800/1948. I. M. sz. rendelet szüntette be az ilyen jellegű, formátumú politikai bíraskodást, melyet aztán a rendes bíróság, a törvényszék vett át.

Népi demokráciánk első szakaszában a *polgári peres* eljárás tekintetében lényeges változás nem történt, az akkor már túlhaladott rendszer intézményeiből per nem is keletkezhetett (az 1945: VI. tc. például megszüntette a nagybirtokokat), ebből következően az 1871: XXXI. tc., majd az 1911: I. tc. jó néhány ügykategóriájában per magától értelmezhetően nem is jöhetett létre. Fontos lépés volt viszont az, hogy a gazdasági jellegű bűncselekmények elbírálására minden törvényszéken létrehozták az 1947: XXIII. tc.-vel az úgynevezett munkásbírókat, melyek nagyon haladó szellemben tevékenykedtek, főleg a cséplési, beszolgáltatási és a szántási bűnügyekben. (Tapolcai járásbíró 1949. El. XII. b/80. sz.)

Átfogó jellegű változást hozott az 1949: XI. tc., mely bűnügyekben bevezette a népi ülnökök igazságszolgáltatási tevékenységét. A törvényszék elnevezését ekkor változtatták át *megyei*

bíróságra. A megyei bíróság hatáskörét — akár korábban a törvényszékeknél — a jelentősebb bűnügyekben állapították meg. Ide tartoztak a népköztársaság elleni, a háborús és népellenes bűntettek, a pénzhamisítás, a gyilkosság, a szándékos emberölés, a közellátást és az árszintet veszélyeztető bűnügyek, s a súlyosabbnak minősülő, a tervgazdálkodást, a társadalmi tulajdont, az állami titkot, a hivatal érdekeit sértő bűnügyek, s olyanok, melyekben az ügyész e bíróságnál emelt vádat.

A jelenlegi bírósági struktúra létrehozása végül is az *alkotmányra*, az 1949: XX. tv.-re várt, mely alaptörvényként, a későbbiekre nézve, meghatározta a megyei szintű igazságszolgáltatási szervek hatáskörét. Ezen alaptörvényen nyugodtak később a részletekbe menő szabályozások.

A megyei bíróságokat már az 1949: IV. tv. 5. §-a fellebbviteli bíróságként is megjelöli. Egyébként korábban sem egyszintű volt a bíraskodás (a felszabadulás előtt például háromfokú). Az 1949: XI. tv. egyfokú, tehát a megyei bírósághoz benyújtható fellebbvitelt határozott meg.

Tehát a megyei bíróság részben első fokú, részben másodfokú tevékenységet folytatott.

Büntetőjogi vonalon az 1951: III. tv.-vel új büntetőeljárást vezettek be. Eszerint a megyei bíróság mindig társas bíróság, érvényesül a szóbeliség és a közvetlenség elve. E jogszabály figyelembevételével született a megyei bíróság első fokú B. 1509/1954. sz. ítélete, melyben a vádlottak a kulákoktól lefoglalt különböző dolgokat loptak el, és 6 hótól 1 évig terjedő börtönbüntetésben részesültek.

A büntetőjog lényeges kodifikálására került sor az 1972: VIII. tv.-ben, mely a megyei bíróság hatáskörét akként állapította meg, hogy ide tartoznak azon ügyek, melyek halállal büntethetők, de már nem tartoztak ide a háborús és népellenes bűntettek (más meghatározással az állam elleni bűnügyek viszont igen), a közellátási és árdragítási ügyek, viszont e kategóriákon kívül ide került valamennyi, jelentősebb ügy, amiért az ügyész első fokon itt emelt vádat. E rendelkezések kiegészültek az 1973: I. tv.-vel, mely a 25. §.-ban akként rendelkezett, hogy e bíróság hatáskörébe sorolta a légi jármű jogellenes hatalomba kerítését, az erős felindultságban elkövetett emberölést, halált okozó testi sértést és a kiemelkedő, vagyon elleni bűncselekményeket.

Végül, tovább követve korszakunk jogellenes magatartásait, az 1979: IV. tv. e bíróságra bízta a terrorcselekmények és az életveszélyt okozó testi sértések elbírálását is.

Polgári vonalon létrehozták az 1952: III. tv.-vel az új *polgári perrendtartást*. Fő célként jelölte meg a törvény a valóságos tényállás kiderítését. *Megyei bírósági* hatáskörbe kerültek I. fokon ekkor e törvény alapján a személyállapotra, egyes kiemelkedő, vagyoni jogi perek, azok, melyeket hatósági személyek kifogásolható munkája miatt az állam ellen indítottak, a szerzői, a szabadalmi, a zárlati ügyek, amelyeket később illetékes hatóságok e bíróságok hatáskörébe utalnak (23. §.). Az 1961: XIV. sz.

tv. néhány, kisebb jelentőségűre zsugorodott ügyet polgári vonalon járásbírói hatáskörbe adott le. Az 1979: XXXI. tv. némi módosítást hozott a polgári ügyekben. A már említett perkategóriákon kívül ide tartozónak jelöli az egymillió forintot meghaladó vagyoni jogi, az államigazgatási jogkörben eljáró személyek által e minőségükben okozott kártérítési és a gazdasági társulások igazgató tanácsa határozatának megtámadására irányuló pereket (1. §.). E hatásköri rendelkezések hűen tükrözik hazánk elmúlt több mint százéves, jelentősebb és a törvényszék, illetve a megyei bíróság előtt lévő törvénysértésnek nyilvánított történetét.

A kisebb jelentőségű ügyek elbírálása *járásbírói szinten* történt. Az első folyamodású járásbírókat nem célszerű egyenként bíróságokra bontani, mert e hatáskörök, ahogy azt az 1871: XXXI. tc. 15–16. §.-a megállapította, azonosak voltak a magyar törvénykezés kezdetén minden járásbírósnál, következésképpen a Veszprém vármegyei járásbíróknál is. Az említett jogszabály akként rendelkezett, hogy a járásbírók ítélezése elé tartoztak az időtől fogva azok a polgári peres és peren kívüli ügyek, amelyek ez ideig az illetékes *egyes bíróságokhoz* (szolgabíró, netán városbíró stb.) tartoztak.

Bűnvádi ügyekben pedig ezt követően ugyancsak az eddigi egyes bírói ügyek, a sajtóval és a nyomdával kapcsolatos ügyek egy része, és amelyeket a törvényszék, mint kisebb jelentőségűt, tárgyalásra és ítélethezatalra a járásbíróknak leadott.

A későbbi törvények (1897: XXXI., XXXIV., tc., az 1908: XXXVI. tc.) arra engednek következtetni, hogy a súlyos, komoly igazságtévő első folyamodású munka csak a veszprémi (illetve 1875-ig a pápai) törvényszékeken folyt, s a járásbírók hatásköre törvényileg meglehetősen szűk maradt, és leginkább kisebb polgári ügyekkel foglalkoztak. Pezsgést hozott azonban az 1911: I. tc. 1. §.-a, amely polgári vonalon a járásbíróknál szélesítette a hatáskört. Ide tartoztak ekkor már, értékre való tekintettel, a vagyoni perek, a bérleti, a haszonbérleti, a sommás visszahelyezési, a munkaügyi, a szavatossági, a vendéglátási, a nőtartási ügyek, a törvénytelen gyermek tartását tárgyaló perek, az egyezségkötés, a különböző igénypercek, a műemlékrongálások stb. Ezenkívül ekkor már olyan kisebb jelentőségű büntetőügyekkel is foglalkoztak, amelyeket többnyire tárgyalás nélkül, büntetőparancs kiadásával lehetett elintézni. Változatlan maradt azonban a törvényszék azon jogköre, hogy kisebb jelentőségű ügyeket a járásbíróhoz leadhatott.

A járásbírók lényegében alapvetően ebben a körben tevékenykedhettek az 1950: IV. tv.-ig, amely általános hatáskörű bírósággá (polgári vonalon) a járásbírókat tette. Időközben volt néhány rendelkezés az igazságügy egyszerűsítéséről, így például az 1921: XXIX. tc. a testi sértést, a lopást, a csalást és a sikkasztást már a törvényszék egyes bíróra bízta, tehát ezen ügyeket elvonta a járásbíróktól, ha kisebb jelentőségűek voltak is. Később az 1932: XXXIV. tc. pedig

komoly mértékben tehermentesítette a járásbírókat azzal, hogy az 1911: I. tc.-ben részletezett ügyek csak akkor tartoztak járásbírói hatáskörbe, ha nem *községi bírói* hatáskört képeztek. A községi bírók egyébként egészen jelentéktelen ügyekben ítéleztek (csúfondárosan „tyúkpercek”-ben). Kisebb bűnügyekben e tc. szerint az ügyész tárgyalással illetékes járásbírókat bízhatott meg. Az 1932: IV. tc. szerint a társadalombiztosítási ügyek a központi, jelen esetben a veszprémi járásbírósnál kerültek elbírálásra, mivel a 12.000/1932. I.M. sz. rendelet 2. §.-a a vármegye területén e bíróságnak adott hatáskört, vármegyénkben kivételesen a pápai járásbírósnak is.

A *felszabadulás után* közelített a jogszabályalkotás a jelenlegi helyzethez. Az 1952: III. tv. 22. §.-a kimondta, hogy *polgári* vonalon minden ügy a járásbírók elé kerül, kivéve, melyre megyei hatáskör van megállapítva. Az 1954: II. tv. mind polgári, mind büntetőjogi szakra kiterjedően is rendelkezett.

Büntetőjogi vonalon e tv. 20. §.-a kimondta, hogy járásbírói hatáskörbe tartoznak a társadalmi tulajdont, a tervgazdálkodást, a közellátást sértő büntettek, az árdrágítás, a testi sértés, a család és az erkölcs elleni ügyek, a közrendet és az igazságszolgáltatást sértő bűncselekmények stb.

Az 1966: 16. sz. tvr. lehetővé tette, hogy meghatározott körben a kisebb volumenű bűncselekményt elkövető személyt bizonyos jogi feltételek fennállása mellett, vádirat nélkül, a büntetőbíró elé állítsák, s a járásbíró három nap alatt az ítéletet írásban volt köteles lerögzíteni. Ez az ügyintézés *meggyorsítását* és általános, gyors, visszatartó hatást kívánt biztosítani.

Az 1973: I. tv. 24. §.-a szerint mindazon bűnügyek a járásbíróra tartoznak, melyek nincsenek megyei bírósági hatáskörben.

Az 1979: 4. sz. tvr. 2. §.-a a központi, tehát a veszprémi járásbíró hatáskörébe utalta az egész megyére kiterjesztően a veszélyeztetéssel járó ügyeket (közlekedés, foglalkozási szabályok megsértése), a közveszélyeztetéssel, a közérdekű üzem működésének megzavarásával s a jelentős gazdasági visszaélésekkel foglalkozó bűnügyeket.

Néhány jellemző *büntetőügy* a járásbíróknál a tárgyalt időszakban:

A felszabadulás előtt a járásbírók ügyeiben a tulajdon elleni cselekmények voltak a jellemzőek, melyek általában büntetéssel fejeződtek be. De például a balatonfüredi járásbírósnál 1898/B/35/2. sz. ítéletében a vádlottat a lopás vétsége miatti vád alól — bizonyíték hiányában — felmentette. Egyébként ez a bíróság az 1898/B/45/3. sz. ítéletével egy másik vádlottat közrend elleni kihágás vétsége miatt 1 (egy!) napi elzárásra és 5 (öt) forint pénzbüntetésre ítélte. A pápai járásbírósnál a közveszélyes munkakerület már súlyosabban tette az igazság mérlegére, és a vádlottat a B. 7402/1929. sz. alatti ügyben 3 hét börtönre ítélte. Az enyingi járásbírósnál család vétsége miatt a B. 2414/1932. sz. ítéletével a vádlottal szemben csak 50 pengő pénzbüntetést szabott ki büntetőparancsban.

A *felszabadulás után a közellátási büntettek*

3. sz. térkép: Veszprém megye törvénykezési területi megoszlása 1982-ben

fordultak elő gyakrabban. Közvetlenül a háború után ez érhető jelenség volt, később azonban a nem egészen egészséges gazdaságpolitikánk az ítélkezésben is torzulásokhoz vezetett (például Pápán a B. 861/1955. sz. alatti ügyben 1 év és 2 hó, Veszprémben a B. I. 641/1955. sz. ítélettel 4 év eltűzött szabadságvesztés került kiszabásra). Ez utóbbinál birkalevágások történtek — engedély nélkül. De előfordult például Pápán szemérem elleni büntetés is, s emiatt a bíróság jogerősen 6 hó börtönbüntetést alkalmazott. Érdekes jelenség volt, hogy 1956-ban a vádlottak a nyomozati anyagban szereplő beismerő vallomásaikat, kényszer alkalmazására hivatkozva, nemegyszer visszavonták. Ez időben egyébként sok volt a testi sértés. (A tapolcai járásbíróság 308/1956. sz. alatt 4 hó börtönt szabott ki.) A bíróságokon az ügyérkezést tekintve 1956. október hó 1. és december hó 31. napja között erős csökkenés volt, nyilván az ellenforradalmi események következtében, amikor is a nyomozásokat végző szervek elsősorban nem írásbeli munkával voltak elfoglalva. Utána viszont már természetes emelkedés volt észlelhető, különösen az *ellentorradalommal összefüggő* ügyekben. (Például Tapolcán 8 vádlott állt egyszerre a bíróság előtt ilyen természetű ügyek miatt.) Sok volt ekkor a fegyverrejtés is (például Tapolcán egy 19 éves fiú B. 77/1957. sz. alatt csak fiatal kora miatt kapott 10 hó börtönbüntetést). Gyakoriak voltak akkor a falopások is (Bakony, Szigliget). Ezek az ügyek a szomorú kort tükrözték az ítélkezésben. Egyéb-

ként több helyen a bírák panaszkodtak a rendőrségi nyomozókra, akik a körülményeket nem teljesen fedték fel, s ez gátját szabta sokszor az igazságos ítélethozatalnak.

A *konzolidáció után* a bűncselekmények száma ingadozott, sokszor a bírósági szervekre nagy teher hárult. Sajnos, sokan visszaéltek ekkor hatalmukkal (például Balatonkenesén, Balatonfőkajáron stb. termelőszövetkezeti vezetőkkel szemben kellett eljárni). Sokak felelőtlenül, ittasan vezettek gépkocsit (például a veszprémi járásbíróság B. 1001/1968. sz. alatt a vádlottal szemben 3500 Ft pénzbüntetést és 6 hó járművezetéstől való eltiltást alkalmazott). Többen munka nélkül kívántak élni, az ilyen bűncselekményekre a bíróságok általában 1 év körüli szabadságvesztés-büntetést szabtak ki. A szocialista együttélés szabályait gyakran megsértették (például a veszprémi járásbíróság B. 666/1966. sz. ítéletével 4 garázda vádlottal szemben hozott 3-4 hó szabadságvesztés-büntetést). Nem minden napi eset, de a korra jellemzőként fel kell idézni, hogy a tapolcai bíróság B. 208/1957. sz. ügyében az MSZMP-tag és munkásör vádlott — rendőrt pofozott. Tehát jellemzőkké váltak az erőszakos, alkoholos állapotban elkövetett bűncselekmények, mind gyakrabban bukkant fel a közveszélyes munkakerülés és a köztulajdon elleni bűncselekmények. A devizabüntettek 1979-től harapóztak el.

A *polgári* vonalat felidézve: Az I. világháború utáni, peren kívüli eljárásban érhetően sok volt a holtak nyilvánítás (például Devecserben a PK. 89/3/1921. sz. ügy). A pápai járásbíróság sok, vallással összefüggő ügygel foglalkozott (például B. 9643/1929. sz. ügy). Sok ilyen ügy keletkezett. Körülbelül 40 éven át polgári bíróságaink a szokványos polgári jogi vitákkal foglalkoztak. Az 1956-os ellenforradalom után viszont feltűnően sok volt a fizetési meghagyás, lakásügyekben is többször kellett határozatot hozni, a válások, gyermekelhelyezések száma emelkedett, és a kisasajátítások is napirenden voltak. Tapolcán konkrét ügyben P. 20.423/1957. sz. alatt az az elvi kérdés merült fel, hogy a termelőszövetkezeteknél a haszonbérlet gazdasági vagy naptári évre szól-e?

Az ügyészségek az 1974: 10. sz. tvr. 3. §-a, majd az 1978: IV. tv. 76. §-a alapján viszonylag kevés indítvánnyal éltek az alkoholistákkal szembeni munkaterápiás kényszerkezelésre, ezért a polgári bíróságok kevés ítéletet is hoztak.

II. MUNKAÜGYI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A munkaügyi bíráskodás a munkaadó és a munkavállaló közti nézeteltérésekben adja az igazságot, s nálunk először ez *közigazgatási* úton kapott szabályozást.

Az ügynevezett iparügyekben az 1884: XVII. tc. 166. §-a alapján, *közigazgatási* úton jártak el, az iparhatóság által hozott határozat ellen e tc. 181. §-a alapján ügynevezett felfolyamodásnak van helye. Ez következett az akkori munkaadó és munkavállaló közt fennálló korántsem az egyenlőség alapján fennálló viszonyból. Az iparhatóság — a jogi szabályozás szerint — a munkaadó is

megbüntethette, de ennek lefolyása is közigazgatási úton történt. E tc. 162—164. §-ai szerint *békéltetőbizottság* alakult az iparhatóság rendelkezésére a gyakrabban előforduló *sztrájkok* kezelése miatt és azok békés és formálisan megnyugtató megszüntetése érdekében. Az ilyen ügyek nem kerültek bíróság elé, ezeket tehát más módon oldották meg azon időszakban.

1918-ban a IX. sz. néptörvény rendelkezett először részletesen a munkaügyi bíraskodásról. E törvény alapján már nem a büntetés volt a cél, hanem döntöttek a szolgálati viszony keretében létrejött vitában. A munkaügyi bíraskodás akkor már járásbírói hatáskörben folyt. Ez első folyamodású bíróságként tevékenykedett, de a községi bíróság határozatai ellen ide lehetett fellebbezni. Az *ülnöki* tisztség ebben a néptörvényben jelentkezett első ízben kellő súllyal.

A *Tanácsköztársaságnak* nem volt ideje ilyen problémák rendezésére, egyébként is a munkásosztály gyakorolta a hatalmat, munkaügyi viták lényegében nem is keletkeztek. Formálisan az FKT. CXXIV. sz. rendelete adott módot a kihágási bíróságok előtt eljárás kezdeményezésére, de ez lényegében ismét igazgatási utat jelentett. Ezekben a forradalmi időkben akár a bírósági, akár az igazgatási úton történő jogi szabályozásnak gyakorlati jelentősége nem volt.

A forradalmak ilyen rendelkezéseit is egyébként a *Horthy-rendszer* a 9180/1920. sz. jogszabályával elseperte, viszont ugyanitt rendelkeztek új alapokon a munkaügyi bíraskodásról. A munkaügyi bíróság szerepét továbbra is a *járásbíróság* töltötte be, s ide tartoztak változatlanul — elsődlegesen — a szolgálati jogviszonyból keletkező perek, akár a munkavállaló, akár a munkaadó indította azt, továbbá az egy munkahelyen dolgozók közt a munkaviszonyból származó viták, a mulasztásból, a munkaviszony idő előtti megszűnéséből és a kár megtérítésére irányuló perek is. A rendelet felsorolta azon munkaadókat és munkavállalókat, akik e bíraskodást kérhetik és azokat is, akik nem (például katonai intézetekben, színházakban dolgozók stb.).

Az *ipartestületek* továbbra is végeztek bizonyos esetekben békéltetést, de most már a bírósághoz lehetett fellebbezni. Ahol munkásbiztosítási bíróság volt, ott a járásbírói 3 tagú tanácsban tárgyalt. Az elnöklő szakbíró mellett a munkaadók és a munkavállalók sorából kijelölt ülnökök is részt vettek az igazságszolgáltatásban. Esetleg fellebbezés esetén a törvényszék tanácsa ülnökök közreműködése nélkül döntött.

Az 1925: VII. tc. 54. §-a az igazságügy-minisztert hatalmazta fel, hogy a munkaügyi bíraskodást rendelettel szabályozza. Ezt teszi a 25.900/1925. I.M. sz. rendelettel, mely a korábbi I.M. rendeletet módosította, illetve kiegészítette. A módosítás a korona értékének romlásával volt összefüggésben, és egyes, felső összeghatárokra vonatkozott. Pengőértékhatárokat jelölt meg később a 62.999/1926. I.M. sz. rendelet.

A Horthy-rendszerben lényegében e körben folyt a munkaügyi bíraskodás a rendszer megszűnéséig.

A felszabadulás után az *alkotmányban* közvetve már lerakták a munkaügyi bíraskodás alapjait,

minthogy az alkotmány VI. fejezetében olyan rendelkezés volt, hogy a bíróságok hivatásos bírákból és népi ülnökökből állnak, s a Legfelsőbb Bíróság elvi irányítást gyakorol az összes, tehát a Veszprém Megyei Bíróság tekintetében is. Ezen alaptörvényre épült az 1952: III. tv., melynek 22. §-a értelmében a járásbírói hatáskörébe tartoznak mindazon perek, melyek nem a megyei bíróság hatáskörébe voltak utalva. Mivel a munkaügyi perek nem tartoztak megyei bírósági hatáskörbe, nyilvánvaló volt a *járásbírói hatáskör*. Az 1951: 7. sz. tvr. XVII. fejezete és az 52/1953. M.T. rendelet XVII. fejezete jó időre vegyes megoldást választott. Eszerint a munkaügyi vitákat egyeztetőbizottság, járásbírói előtt vagy szolgálati úton lehetett ekkor elintézni.

E rendelet 143. §-a szerint a vállalatoknál az *egyeztetőbizottság* kizárólagos hatáskörébe tartoztak a bérosztályba és -fokozatba való besorolás, a munkaidő vagy túlmunka szabályozása, a rendes szabadság mértéke, a munkaruha-igényjogosultság, a védőételek kiszolgálása, az áthelyezés, a munkaviszony megszűnését tartalmazó viták. E kizárólagos hatáskört nem lehetett áttörni és az ügyet bíróság elé terjeszteni. A munkaügyi viták nagy része ezért elsősorban a munkaadó és a munkavállaló választott, illetve kijelölt tagjaiból álló helyi, fellebbezés esetén pedig a területi *munkaügyi döntőbizottságok* előtt folyt le. Bíróság elé csak azt a munkaügyi vitát lehetett terjeszteni, amely nem tartozott a munkaügyi egyeztetőbizottság kizárólagos hatáskörébe. A vezető állást betöltő dolgozó munkaügyi vitája esetén részben a bíróság, részben a közvetlen felügyeleti szerv vezetője döntött. Az 1954: II. tv. 20. §-a a fenti körben ugyancsak járásbírói hatáskört állapított meg.

A dolgozó és a munkáltató közt a munkaviszonyból eredő jogokkal és köteleességekkel kapcsolatos viták alapos és megfelelő eldöntésének jelentős szerepe volt a dolgozók jogainak védelme szempontjából, elősegítette kötelezettségeik teljesítését, a munkafegyelem erősítését és a jó munkahelyi légkör kialakítását is. A társadalmi viszonyokban jelentkező érdek-összeütközések feloldása a korábnál bonyolultabb, nagyobb körültekintést igénylő feladattá vált. A munkaügyi döntőbizottságok jól látták el feladataikat. A dolgozók jogainak fokozottabb védelme azonban most már megkívánta, hogy a döntőbizottsági határozatok felülvizsgálata egységesen a bíróságok hatáskörébe kerüljön. A létrejött *veszprémi munkaügyi bíróság* illetékessége egyébként, az 1972: IV. tv. 22. §-ából következően, a megye egész területére terjed ki. A munkaügyi bíróság hatásköre a korábbi területi munkaügyi döntőbizottságokéhoz képest bővült (az említett tv. 23. §-a szerint). Végül: a 1979: 16. sz. tvr. 3. §. (2) bekezdése értelmében a munkaügyi bíróság határoz az eljárást megelőzően döntő szerv jogerőre emelkedett határozata ellen benyújtott ügyészi óvás, valamint új eljárás kezdeményezése tárgyában. A szövetkezeti tagsági, valamint a társadalombiztosítási viták is a munkaügyi bíróság hatáskörébe kerültek, mivel ezek rokon területek.

Igy jutott el e bíraskodás a viszonylag kevés

és közigazgatási úton intézett munkaügyi vitáktól — a vállalati vitadöntéseken keresztül — a jelenleg tevékenykedő munkaügyi bíróságig.

III. A GAZDASÁGI BÍRÁSKODÁS

Gazdasági bíráskodás törvényhozásunk kezdetétől volt, mivel gazdasági jellegű viták is voltak, természetesen, a különböző *gazdasági egységek* között. A viták elbírálása a bírósági alaptörvény, az 1871: XXXI. tc. alapján történt. E tc. 15. §-a járásbírósági hatáskört állapított meg azon ügyekben, melyekben korábban egyes bíró döntött, és törvényszéki hatáskört ott, ahol azelőtt társas bíráskodás folyt. Az időben a gazdasági egységek vezetői az illetékes bíróság előtt úgynevezett *gazdasági keresettel* élhettek. Ilyenek voltak például a szerződéses dolog-visszaszolgáltatási, kamat-visszakövetelési, váltóval kapcsolatos, szerzői jogot érintő, csődmegejtámadási, találmányi stb. keresetek, majd perek. Ezek az ügyek az *akkori* kort jellemezték, s a ma emberének egyes, korabeli perkategóriák nyilván idegenül hatnak. A *polgári köztársaságban* — ez természetesen — változások nem következtek be, a *Tanácsköztársaság* rendeletei pedig az ilyen perek alól részben kihúzta a talajt, részben ilyen ügyekre a rövid 133 napban nem is fordítottak *figyelmet*. A *Tanácsköztársaság* ugyanis az FKT. XXXVIII. sz. rendeletével a földbirtokokat szocializálta, az LXXXII. sz. rendelet a pénzintézeteket és a bankokat felszámolta, a Földművelési Népbiztosság az erdőket is köztulajdonba vette, az FKT. IX. sz. rendelete az ipari, bánya-, és közlekedési üzemek köztulajdonba vételéről rendelkezett, a biztosítóintézetek szocializálására az FKT. XXV. sz. rendelete alapján történt, és egyéb hasonló rendelkezések kerültek kibocsátásra, melyek a gazdasági bíráskodást nem tették lehetővé és szükségessé sem.

A *Horthy-rendszer* azonban természeténél fogva komolyan reagált a *Tanácsköztársaság* alatt hozott gazdasági jellegű ügyekre, s ezért a 2.250/1920. M.E. és a 8.759/1920. M.E. rendeletekkel a *Tanácsköztársaság* rendeleteit *gazdasági bíróság* vizsgálta felül. Törvényszéki szinten ezzel egy időben a 78.500/1920. F.M. sz. rendelet úgynevezett *lebonyolítóbizottságokat* hozott létre, többek között Veszprémben is. E bizottságok lényegében bírói minőségben és eszközökkel egyeztetőeljárásokat bonyolítottak le. Sikertelenség esetén a felek a gazdasági bírósághoz fordulhattak. E bíróság tagjai — akár hivatásos, akár ülnök bíró — közhivatalnokok voltak. E bíróságok fő feladata a földbirtokok szocializálásával kialakult helyzet tisztázása, de más, gazdasági jellegű ügyben is dönthettek. E bíróság a kialakult kusza helyzetet figyelembe véve, biztosítási és végrehajtási intézkedéseket is tehetett. Ügyvitele azonos volt a rendes bíróságokéval. A meghozott határozatot természetesen indokolni kellett. Fellebbezni az úgynevezett központi gazdasági bírósághoz lehetett.

Az 5370/1921. M.E. sz. rendelet a gazdasági bíróságoknál a különböző költségekről rendelkezett. A 3513/1923. M.E. sz. rendelet a gazdasági

ügyek intézését általában egyes bíró kezébe adta és a felmerülő költségekről is rendelkezett. A *Horthy-időszakban* és ezt követően egy ideig az alaptörvényben foglaltak érvényesültek.

A *felszabadulás utáni* közvetlen időszak az ilyen jellegű pereknek nem kedvezett, nem volt igény rá. Az 1950 és 1956 között viszont meglehetősen sok ügy keletkezett a megyei tanács egyik szerveként tevékenykedő *közületi döntőbizottság* előtt. [206 és 207/1951. (XII. 8.) Korm. sz. rendelet alapján.] E bizottság igyekezett a szoros tervfegyelmet betartani, s a megkötött szállítási szerződéseknek kötbér kiszabása útján érvényt szerezni. (Sok korabeli furcasággal lehet találkozni — melyek akkor bizony komoly tehertételként jelentkeztek —, így például a Kormány olyan terményeket akart termeltetni, amit egyszerűen hazai viszonyok között nem lehetett, és egyes teljesítések alsó határát is alaposan megemelte.) A teljesíthetetlen szállítási szerződések láncszerűen terjedtek tovább (például a 02—05—70/1950., a 02—05—76/1951., a 177—224/1955. számú, kenyérrrel, építéssel, zöldségtermesztéssel kapcsolatos gazdasági perek).

Ezt követően az 1952: III. tv. 23. §-a rendelkezett gazdasági természetű ügyekről, melyeket az államhatalom szervei, intézményei és vállalatai, továbbá a szövetkezetek és központjaik ellen vagy által indított 5000 Ft értékhatárig, s e perek megyei bírósági hatáskörbe tartoztak. Ezen ügyekben még leginkább magánszemélyek és az említett szervek álltak egymással szemben. Az 1954: VI. tv. 23. §-a a gazdasági pereket hasonló módon szabályozta. Az 1972: 26. sz. tvr. XXV. fejezete már új vonásokat hozott, itt jelentkezett először az a bírói feladat, mely a kornak megfelelően döntött *szocialista szervezetek* egymás közötti pereiben, s módot adott gazdasági bírság kiszabására is. Az ilyen ügyek általában a *megyei bíróság* hatáskörébe tartoztak, de ha a per tárgy értéke a 300 000 Ft-ot nem haladta meg, az illetékes járásbíróságok járhattak el a termelőszövetkezetek egymás közötti vagy más szocialista szervezetekkel szembeni perekben, a szerződésen kívül okozott kár megtérítésére irányuló perek és a vasúti fuvar költséget iránt indított perek vonatkozásában. Részletesen szabályozta e fejezet a keresetlevél előterjesztését, a tárgyalás nélküli eljárást, magát a tárgyalás menetét, a bizonyítás formáit, az esetleges egyezséget, a fizetési meghagyásos eljárást, melyek nagyjából a rendes bírói eljárás formációira emlékeztetnek. Ez időtől kezdve beszélhetünk tulajdonképpen *gazdasági bíróságról*, mely a megyei bíróság szervezetében fejtette ki és fejtő ki tevékenységét.

Ezt megelőzően a 15/1962. (V. 6.) Korm. sz. rendelet és a 45/1967. (XI. 5.) sz. Korm. rendelet intézkedett — bírósági eljárás mellett, de ahhoz hasonlóan szabályozva — a gazdasági bíráskodásról *gazdasági, közületi döntőbizottságok* formájában. A 8/1978. (XII. 5.) I.M. sz. rendelet módot adott választott bírósági eljárásra is. E jogi szervek elé tartoztak a gazdálkodószervek (állami, szövetkezeti, társadalmi) közötti polgári jogi vitás vagyoni ügyekben a határozatok meghozatala. E rendeletek már részletesen lerögzítették az eljárás módját (hatáskör, illetékesség, a

megelőző eljárás, a keresetlevél, tárgyalás, határozat, végzés, fellebbezés stb.), mely már magja az 1972: 26. sz. tvr.-ben foglaltaknak. Fellebbezésre döntőbizottsági határozat esetén a Központi Gazdasági Döntőbizottsághoz volt lehetőség, a panaszokat pedig a Legfőbb Ügyészség bírálta el. A választott bírósági iratok, bármilyen eredményt hoztak, a Fővárosi Bíróságnál kerültek letéti megőrzésre. Tehát Veszprém megyében is volt ilyen döntőbizottság (választott bíróságra Veszprém megyére vonatkozóan nincs adatunk), majd 1972-től a már előbb részletezett *gazdasági bíróság* hatáskörébe kerültek az ilyen típusú ügyek. Az ügyek száma évente 500 körül mozgott.

Igy kerültek a gazdasági ügyek elbírálási bírósági hatáskörből — kerülővel — ismét bírósági hatáskörbe.

IV. CÉGJOGI ELJÁRÁS

A cégjogot az 1875: XXXII. tv. tette a magyar jog tárgyává. A *cégjog* — már korábban is — a cég választására, használatára, nyilvánosságára, s oltalmazására vonatkozó jogszabályoknak volt a foglalatja. Ez a bejegyzett kereskedő cégéhez való jogát jelentette. Erre szolgált az említett törvényben lerögzített cégjegyzékvezetés. Korábban az úgynevezett szabad cégválasztás elve érvényesült. A fenti kereskedelmi törvényünk viszont a *cégvalódiság* elvét követte, s ez azt jelentette, hogy a cég szövege a valóságnak megfelelően, vagyis a kereskedő üzleti neve az üzlet tulajdonosát felismerhetővé tegye. A cégvalódiság elvét szolgálta a *cégjegyzékek* felfektetése. Ez a forgalom biztonságát és a cégbitorlás megelőzését szolgálta. A kiskereskedők kivételével minden kereskedőnek kötelessége volt annál a *törvényszéknél*, melynek kerületében kereskedelmi telepe van, az említett törvény 21. §.-ában kilátásba helyezett bírság terhe alatt, cégét a cégjegyzékbe bevezettetni.

A kereskedelmi cégjegyzékek vezetése 1875. dec. 1-én kelt 26.922. F. I. K. és I. M. rendelet értelmében kiterjedt az *egyéni* cégekre és a különféle kereskedelmi *társulatokra*. A fenti kereskedelmi törvény, a lényegét tekintve, 1945-ig nem változott.

Ugyanez a helyzet a *cégbíróságokkal* is. A fel szabadulásig a következő fontos feladatokat látták el a bíróságok:

- a) pénzbírság alkalmazásával és határozattal az úgynevezett cégbitorlásokat megszüntette;
- b) kérelemre a bitorlás miatt *kártérítést* állapított meg;
- c) a felperes kereskedő sérelmeit megszüntette;
- d) a bitorlást közzétette megfelelő módon;
- e) egyéni és társas cégjegyzéket vezetett, kiigazított;
- f) az úgynevezett *cimpéldányokat* — a kereskedelmi bizalom érdekében — mindenkinek megtekinthetővé tette;

g) a bejegyzéseket *okmánytárként* kezelte.

A cégjegyzések *közokiratnak* minősültek, a bejegyzések valódiságát feltétlenül bizonyított-

ták. A társadalom gazdasági szférájában 1945—50 között végbement nagyarányú változások magukkal hozták a felépítményben, a jogrendszerben történt változásokat is. Az államosítások, az állami tulajdon túlsúlyba kerülése, nemkülönben a gazdaságirányításban is érvényesülő centralizációs törekvések következtében azonban megváltozott (*csaknem megszűnt*) a törvényszékek cégbírósági feladatköre.

Az állami vállalatok nyilvántartásának szabályozásáról hozott 199/1950. (VIII. 9.) M. T. sz. rendelet értelmében az állami vállalatokat és egyéb állami gazdálkodószerveket nem a *cégjegyzékben*, hanem a *vállalati törzskönyvben* kellett nyilvántartani, tekintet nélkül arra, hogy milyen szervezeti formában működtek. Törzskönyvet a pénzügyminisztérium, illetve a megyei tanács vb pénzügyi osztálya vezetett, megyékben a cégiratok csak elvéve jutottak el a szervekhez.

A 6.705—1/1950. P. M. sz. rendelet 13. §.-a szerint egyéni vállalat, közkereseti, betéti, korlátolt felelősségű és részvénytársaság, illetve szövetkezet formájában működő állami vállalatok cégjegyzékeit csak abban az esetben kellett *továbbvezetni*, ha a vállalat tárgya szerint illetékes miniszter a cégbíróságot arról értesítette, hogy a vállalat cégjegyzékének további vezetését kívánja. Érezhető, hogy az akkori gazdaságpolitika a cégbíróságok feladatkörét minimálisra csökkentette.

Az 1960-as évek elején, a külkereskedelmi kapcsolatok megélénkülésével merült fel újra igény a már-már elfelejtett cégbírósági tevékenység *megnyitására*. Ennek első jelét a 3/1961. (X. 21.) K. K. M. sz. rendeletben lehetett felismerni, mely rendelkezett a *külkereskedelmi vállalatok* cégbejegyzéseiről.

A gazdaságirányítás új rendszere, az abban megjelölt célok megvalósítása (nemzetközi munkamegosztás, közös, internacionális vállalatok önálló külkereskedelmi joggal való felruházása stb.) szükségessé tette a tradicionális nemzetközi magán- és gazdaságjogi szabályok rendezését. Ez a 11/1967. (V. 13.) Korm. sz. rendelettel történt meg, melynek értelmében a vállalatokat továbbra is a *vállalati törzskönyvbe* kellett bejegyezni, de a vállalat adatait — kérelemre — be kellett jegyezni a cégjegyzékbe is, azzal a kikötéssel, hogy az újraserkesztés előtt használatban volt cégjegyzékben foglalt bejegyzéseket fennállónak tekinteni nem lehetett. A megváltozott társadalmi-gazdasági körülményeknek megfelelően rendezte a cégjegyzék vezetésére vonatkozó szabályokat a 6/1967. (XII. 31.) I. M. sz. rendelet, a vállalatok nyilvántartásairól és képviselői könyvéről pedig a 24/1967. (XII. 15.) P. M. sz. rendelet adott szabályozást. A cégbíróságnál (ez csak a *megyei bíróság* lehetett, a járásbíróságok nem kaptak ilyen hatáskört) vezetett cégjegyzék A, B és C lapot tartalmaz. Az A lap a cég szó szerinti szövegét, a B lap néhány fontos nyilvántartási adatot, esetleg valamilyen törlést vagy módosítást, a C lap pedig a képviselői részt tartalmazza. Az iratokat lehetőleg ugyanabban a helyiségben kell őrizni és azokat bárki megte-

kintheti. A kellő áttekintés végett betűsoros cégmutatót kell készíteni.

Ez jelenleg is így van, általában főleg gazdasági társulások (például: a 20.015/1982. sz. alatt az AGROKER Balaton-tervezői Vállalat gazdasági közössége, a 20.018/1982. sz. alatt a MÉLYÉP gm gazdasági munkaközösség (kéri a bejegyzést). A társulások létrejöttét előbb az illetékes államigazgatási szerv jóváhagyja.

A cégbíróóság iratainak *kezelési* rendszerét először az 1875. december hó 1. napján kelt 26.922. F. I. K. és I. M., később a 42.200/1914. I. M. sz. rendelet szabályozta. Eszerint lényeges: a cégek mutatókönyvei alapján lehetett a cégjegyzékben megtalálni a keresett cég bejegyzését, a bejegyzés rovatai megmutatták az irattári jelet és az okmánytári számot, mely alatt az illető cég iratait és okmánytári anyagát meg lehetett találni.

Ez a rendszer megváltozott a 36.000/1946. I. M. sz. rendelet következtében. A háborús események miatt sok cégirat és cégjegyzék elpusztult az országban, így a hivatkozott rendelet alapján az egységes gyakorlat érdekében (tehát Veszprémben is, ahol az iratanyagot szerencsére nem érte túl nagy károsodás) minden törvényszéknek *újra kellett* a cégjegyzékeket szerkeszteni.

A Megyei Levéltárban készített új mutatókönyvek és a régi segédletek alapján az iratanyag tökéletesen kutatható.

V. A CSŐDBÍRÓSÁG

A csőd a gazdasági életben fizetési képtelenséget jelentett. Amíg az adós ilyen helyzetben volt, a hitelező per és végrehajtás útján szorgalmazhatta követelésének behajtását. Ez bírói eljárás keretében történt. Ha a fizetési képtelenség akutta vált, a bíróság kérelemre a csődöt megnyitotta. Mivel a múlt században a fizetőképesség, a hitel nemzetgazdaságilag is fontos volt, ezért az eljárást a törvény nem bizta a hitelezők magánkezelésére.

A csődjogot a *tudomány* hol a polgári perjogba, hol a végrehajtási eljárásba, hol a magánjogba, hol a közigazgatási jogba helyezte el, összetettségénél fogva. Leghelyesebb azonban ezt a témakört önmagában vizsgálni. Nálunk először az 1881. XVII. tc. szabályozta ezt a területet (271. §.-ban!), s kiegészítette a 3328/1881. I. M. sz. rendelet.

Két részt különböztetünk meg: az *anyagi* intézkedéseket és magában a *csődeljárást*. Volt közös és kifejezetten kereskedelmi csőd, egyetemes és részleges is. Vétségnek minősült, ha valaki azon célból, hogy magának, a közadósnak vagy másnak előnyt szerezzen, hogyha valaki valamely hitelezőnek vagy ennek beleegyezésével hozzátartozójának azon célból, hogy szavazatával bizonyos határozat hozatalához hozzájáruljon, pénzt vagy más anyagi előnyt adott vagy elfogadott.

A csődeljárás vezetése az említett törvény szerint a *törvényszék* feladata (tehát a helyi törvényszéknek volt illetékessége). Megnyitották a csődöt, tömeggondnokot bíztak meg, és a csőd-

biztos is a bíróságtól kapott megbízást. Legtöbb hatáskör a bíróságé. Az ügykezelés a bíróság egyéb ügyeiben lerögzítettek alapján történt. A felszámolási eljárás előtt ennek döntő befolyása volt. A bíróság *csődbiztos* nevezett ki tagjai sorából, aki a csődeljárás folyamán szükséges s a bíróságnak fenn nem tartott teendőket elvégezte. E biztos önállóan vezette a tárgyalásokat, s olyan határozatokat hozhatott, melyek nem voltak a bíróságnak, a tömeggondnoknak vagy a választmánynak fenntartva. Rendelkezései ellen egyfokú jogorvoslatnak volt helye a csődbírósághoz.

A *csődbiztos* vezette a választmány megválasztását, a csődtömeget leltározta, engedélyt adott az adósok lakhelyéről való eltávozásra, igyekezett a több hitelező közt az egyetértést biztosítani, a *per* megindítását a hitelező előtt igazolta, vezette a kényszeregyezési tárgyalásokat stb.

Csőd hirdetményt a csődnyitási határozattal egyidejűleg kellett kibocsátani, mely a bíróság megnevezésétől kezdve, a közadós, csődbiztos, csődgondnok stb. megnevezésén át, a csődhitelezőkhöz történő felhívásig tartott. E hirdetmény általában napilapokban látott napvilágot.

A *csődhitelezők* a „bukott”-nak személyes követeléssel bíró hitelezői. Ezek kielégítése meghatározott sorrendben történt. A felszámolási határnap után a csődvagyont értékesítették. A csődtömegeből mindenekelőtt a tartozások és a költségek voltak kielégítendőek.

Mód volt a csőd megszüntetésére, mégpedig:

- a) ha a közadós csak egy személyes hitelezője volt;
- b) ha a csődhitelezők ebbe beleegyeztek;
- c) ha a csődvagyont felosztották, a felszámolási tárgyalás után, lényegében a hitelezők beleegyezésével. Ezt követhette a rendes polgári peres eljárás.

Ha a csődtömegeből voltak olyan dolgok, melyek nem az adósok, hanem *másnak* tulajdonát képezték, a dolgok visszakövetelhetők voltak.

A csődbíróság tehát a törvényszéki eljárásra vonatkozó rendelkezések alapján járt el a csődbiztos, a hitelezői választmány és a tömeggondnok segítségével. A bírósági eljárás *peren kívüli volt*.

Az 1912: LIV. tc. 23. §.-a szerint az ügynevezett megtámadási pereket most már a polgári perrendtartás szerint vagy az egyébként is illetékes bíróság előtt vagy a csődnyitást elrendelő bíróság előtt kellett kezdeményezni. Ha a számadás békés úton nem sikerült, a kifogásokat a csődbiztos tudomására kellett hozni, aki az ügyet a csődbíróságnak adta át. Az 1913: XXV. tc. 8. §.-a szerint: ilyen ügyekben az a törvényszék volt illetékes, ahol a kereskedő telepe vagy a kereskedelmi társaság székhelye volt.

Végül az 1928: II. tc. 6. §.-a kimondta, hogy a felszámolási határnap előtti lebonyolításhoz a csődbíróság felhatalmazása szükséges, főleg az egyezés megkötéséhez, tekintet nélkül tárgyaik értékére (itt már a pengőérték szerepelt). Ez a bíraskodás folyt kisebb, lényegtelenebb változtatásokkal 1945-ig.

Ezt követően a csődbíraskodásra vonatkozó

rendelkezések nem keletkeztek; 1945 után pedig ilyen bíraskodásra szükség sem volt, tekintettel az egymást követő államosításokra, mely a vállalatok működését biztosította, anyagilag is fedezte. A jövő útja e tekintetben viszont jelenleg beláthatatlan.

VI. KÖZJEGYZŐK

Magyarországon már az Árpád-korban is voltak ügynevezett *királyi jegyzők* (a tihanyi apát-ság alapítólevelét is Miklós főpap írta alá), s e jegyzők e korban a papi rendekhez tartoztak. Az ügynevezett hiteles helyek teendőit is e személyek látták el. Megyénkben a veszprémi székeskáptalan működött hiteleshelyként a középkortól a közjegyzői intézmény bevezetéséig. Az egyház hegemoniáját 1855-ben szüntették meg, s osztrák mintára, de hasznosan változtatták meg a közhitelesszervi intézmények működését.

E szellemben készült a közjegyzőkről szóló 1874: XXXV. tc., melynek mindjárt az 1. §-a azt mondja ki, hogy a közjegyzőket az igazságügy-miniszter nevezi ki. Ez megyénk területére nézve a következőképpen történt. Az igazságügy-miniszter 1874. december hó 18-án kiadott 4164. sz. rendelete az akkori Veszprém *megye területére összesen 3 közjegyzőt* nevezett ki, kettő a veszprémi törvényszék területén működött, valamennyi járás közjegyzői feladatainak elvégzésére. Egy közjegyző a pápai törvényszék területére jutott. A később megnagyobbodott vármegye területén Sümegen egy közjegyző a sümegi és tapolcai járás illetékességi területére, Keszthelyen ugyancsak egy közjegyző kapott kinevezést a keszthelyi járás területére. Az igazságügy-miniszter 1919. évi 2.882. sz. rendeletével a zirci járás területére nevezett ki közjegyzőt, ezzel a veszprémi közjegyzőség hatásköre csak a veszprémi, balatonfüredi és az enyingi járás területére szorítkozott. Devecserben a 15.354/1920. I. M. sz. rendelettel alakult közjegyzőség, végül a 28.301/1930. I. M. sz. rendelettel Balatonfüred székhellyel a balatonfüredi járásbíróóság akkori területére is nevezett ki az igazságügy-miniszter közjegyzőt. *E közjegyzőségek a járásbíróóságokhoz kötődtek*, azok megszűnésével vagy más megyéhez csatolásával azonosultak.

A megalakult közjegyzői irodák létrejöttükor s évtizedeken át az igazságszolgáltatásban egészen *sajátos*, különös szerepet tölthettek be. A felszabadulás előtt, s egy ideig utána is, formálisan *közhivatali fejelem* alatt állottak, a büntetőjog szempontjából kifejezetten közhivatalnoknak minősültek (1878: 461—481. §-ok), azonban *mégsem voltak állami hivatalnokok*, hanem a hozzájuk forduló felekkel üzletszerűen bonyolították le ügyleteiket. Erre mutat többek között, hogy 1928-ig a közjegyző állása, kinevezése érdekében meghatározott összegű biztosítékot volt köteles letenni, díjakat szedtek be munkájukért, az 1875. II. 16-án kelt I. M. utasítás alapján a közjegyzőnek címtáblát kellett készíttetnie, hivatalos óráit megállapítani, saját pecséttel kellett rendelkeznie, segédet tarthatott, s

különböző könyveket kellett vezetnie ténykedéséről.

1874-től kezdve a közhitelességű iratok készítése, kiadása, netán őrzése, a magániratok hitelesítése, végrendeletek készítése, letétbe helyezés, hagyatéki ügyek, egyes bírói megbízások teljesítése, kereskedelmi és üzleti könyvek hitelesítése, névalírások közhitelű bizonyítása, közgyűlések vagy választmányok határozatának hitelesítése, egy bizonyos tény bizonyítása tartozott a közjegyzői munka területéhez. Hiteles kiadmányt csak teljesen befejezett ügyről lehetett kiadni, örökösödési eljárásban pedig az egyezség megkísérlése és meghiúsulása után az előírt feltételeket be kellett tartani.

Az igazságügy-miniszter közjegyzőnek csak olyan személyeket nevezett ki pályázat eredményeként, akik *jogi képesítéssel* rendelkeztek, s a *bírói-ügyvédi vizsgát* letették.

Minden közjegyzőnek valamely *kamarához kellett tartoznia*, s egy kamara legalább 15 közjegyzőt tömörített. Az eredeti Veszprém vármegyei, majd a később e megyébe került közjegyzők az I. M. 1875. júl. 9-én hozott 13.356. sz. körendelete alapján a *szobathelyi kamarához* tartoztak. E kamara felügyelt, vitás kérdésekben döntött, s a közjegyzők fegyelmi hatósága is volt.

Nagyon szép (külsőleg és belsőleg is) Zircen Pk. 572/1940. sz. alatt dr. Cseresnyés Jenő közjegyző munkája, Kiss Ferencné, valamint Pk. 2144/1940. sz. alatt Dér Imre hagyatéka ügyében.

Új helyzet állt elő 1949-ben. Akkor a 4.090/1949. (VI. 14.) Korm. sz. rendelet és az annak végrehajtására megjelent 76.000/1949. (IX. 27.) I. M. sz. rendeletek a közjegyzői státust *új alapon* állapította meg. Megszűnt a közjegyzői irodák magántulajdonban állása, és a szocialista fejlődésnek megfelelően a közjegyzői állásokat állami közszolgálati állásként szervezték meg. A hatásköri és illetékességi rendelkezések lényegében változatlanok maradtak. A közjegyzőnek bírói képesítéssel kellett rendelkeznie. Hivatali helyiségük a járásbíróóságok épületei voltak. Kivételesen régi irodáikban dolgozhattak. Tevékenységükért továbbra is díjat szedtek be, erről nyilvántartást vezettek, de e díjak most már a *kincstárt* illették meg. Munkaidejük a bíróóságok dolgozóival volt azonos, helyettesítésükről a törvényszék elnöke intézkedett. A *közjegyzői kamarák ez időtől megszűntek*.

Az 1952: III. tv. végrehajtása tárgyában megjelent 105/1952. (XII. 28.) M. T. sz. rendelet II. fejezete részletezte az állami közjegyzők *tenni-valóit*. A közjegyzők ekkor már teljesen a *járásbíróóságok* mellé kerültek, így e megyében Veszprém-ben, Zircen stb. működtek a közjegyzők városi és járási hatáskört betöltve. Feladatuk a hatáskörükbe utalt, peren kívüli eljárások intézése, valamint közreműködés a hozzájuk forduló felek jogi vonatkozású ügyeiben. Részletesebben: közokiratok készítése, ide értve a végrendeletek felvételét is, tanúsítványok kiállítása, okiratok és értéktárgyak megőrzése, polgári pernél az előzetes bizonyítás elrendelése és foganatosítása, bérlet megszüntetésére irányuló felmondás közlése, majd a végrehajtás elrendelése, elvesztett

okiratok és értékpapírok semmissé nyilvánítása, a hagyatéki eljárás, bírói végrehajtás elrendelése. A közjegyzői feladatkör tehát alapvetően nem változott meg.

Nagyon lényeges, hogy a közjegyző köteles volt *vizsgálat tárgyává tenni*, hogy a tőle kért eljárás nem ütközik-e jogszabályba, nem jár-e az államrend, a népgazdaság vagy a dolgozók sérelmével. Ilyen ügyekben az eljárást köteles volt megtagadni, s e negáció ellen panasznak volt helye az illetékes járásbírósnak elnökéhez. E tények is mutatják, hogy a közjegyzők és a járásbírósnak munkája ez időtől fogva erősen összefonódott.

A *hagyatéki és ezt követően az örökösödési eljárás érdemel* a feladatok köréből kiemelését. A hagyaték leltározását az illetékes tanács végrehajtó bizottsága végezte. A leltár a közjegyzőhöz került, aki a hagyatéki eljárást lefolytatta. A hagyaték átadásáról a közjegyző végzéssel határozott. A 46/1953. (IX. 30.) M. T. sz. rendelet 4. §-a a hagyatéki vagyon leltározását is kivette az államigazgatás hatásköréből, s azzal az illetékes közjegyzőt bízta meg. Az 1954: II. tv. 62–64. §-ai rendelkezett a közjegyzőkről. Eszerint a járásbírósnak mellett a hagyatéki és az eljárásjogi szabályok által hatáskörükbe utalt egyéb, peren kívüli eljárások intézése, valamint végrendeletek, más okiratok és tanúsítványok készítése, névalírássok és másolatok hitelesítése céljából közjegyzők működnek. Mindez a szokásos közjegyzői feladatok rövid törvénybe iktatása. De az már új momentum volt, hogy a közjegyző peren kívüli ügyben hozott határozata a *bírósnak határozatokkal egyenlő hatályú* lett, és a közjegyző által készített okirat alapján végrehajtásnak is lehetett helye.

A 46/1954. (VIII. 1.) M. T. sz. rendelet 9. §-a részben ismételte az ugyanilyen számú, 1953-ban kiadott kormányrendeletet, hogy a hagyatékot, az illetékes közjegyző leltározta, de azzal a kiegészítéssel, mely szerint az igazságügy-miniszter állapítja meg, milyen esetben lehet a leltározást a helyszínenre való kiszállás nélkül lefolytatni.

Az 1955: 21. tvr. 1. §-a szerint végrehajtható az az okirat is, melyet a közjegyző végrehajtási záradékkal látott el. Ezt részletezi az 54/1955. (VIII. 7.) M. T. sz. rendelet 2–6. §-a.

A hagyaték leltározásánál újabb fordulat következett be az 1958: 5. sz. tvr. 20. §-ával, mely kimondta, hogy a belföldi hagyatékot városokban a *tanács*-vb igazgatási osztálya, községekben vagy a tanács-vb titkára, illetőleg a vb által megbízott személy leltározta, ezzel a tanács szerveket pontosabb, alaposabb munkára készítette, a közjegyzőnek nem kellett hiánypótlást kérnie, ezzel az örökösödési eljárás (mely a feleknek és az államnak sem közömbös) gyorsabbá válhatott.

A 6/1958. VII. 4.) I.M. sz. rendelet II. fejezete a közjegyző előtti eljárást szabályozta a hagyatéki eljárásban. Az 1959: IV. tv. 19. §. (13.) bekezdése szerint a bírósági vagy közjegyzői határozattal elbírált jognyilatkozat érvényességéhez — a cselekvőképességet tekintve — a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges. Ugyanezen törvény 625. §. kimondja, hogy közvégrendeletet

közjegyző vagy bíróság előtt lehet tenni. A 651. §. (2.) bekezdése szerint a közjegyzőnél letett magánvégrendelet hatályt veszített, ha azt a végrendelező visszavette, kivéve, ha a letett irat az írásbeli magánvégrendelet kellékeinek egyébként is megfelelt. A 681. §. alapján pedig az örökös kérhette, hogy a közjegyző hívja fel a hagyatéki hitelezőket követeléseik bejelentésére.

Végül az 1972: IV. tv. összefoglalta a bírósági munkát, törvényerőre emelte, s természetesen ez történt a *közjegyzőséggel is*. A 38. §. pontosítva ekként adta meg a közjegyző *feladatát*: közjegyzői hatáskörbe került a hagyatéki és a külön jogszabályban ide utalt egyéb nem peres eljárások intézése, közokiratok készítése, névalírássok és másolatok hitelesítése, okiratok és értéktárgyak megőrzése. A közjegyzők a járásbírósnaknál működtek. Fenntartja a törvény azt a korábbi bevált rendelkezést, mely szerint a közjegyző és a bíróság határozata egyenlő hatályú, és a közjegyzői okirat alapján végrehajtásnak van helye. A közjegyzőket az igazságügy-miniszter nevezi ki, mégpedig olyan személyeket, akik a bírónak választás előfeltételeinek megfelelnek. Működésüket a járásbírósnak elnöke ellenőrzi.

Ilyen utat tett meg a közjegyzői szervezet a *magánvállalkozástól a bírói szervezetekbe* való teljes *beépülésig*. Jelenleg Veszprémben 2, a többi járásbírósnak mellett pedig 1—1 közjegyző fejt ki tevékenységét.

VII. A TELEKKÖNYVI ELJÁRÁS

A telekkönyvi eljárásról az 1868: LIV. tc. 19. §-a annyit mondott ki, hogy azon ügyek ellátása és kezelése, melyek az akkor fennálló telekkönyvi rendszabályok szerint intézendők el, a *telekkönyvi hatóság* jogköréhez tartozik ezentúl. A telekkönyvi hatóság külön szakosztályát képezte azon birtokhatóságnak, melynél a telekkönyvek vezetésére sor kerül. Ebből kiindulva: a telekkönyvi hatóság teendői a *törvénytörvény* hatáskörébe tartoztak, s a kezelést a *telekkönyvi hivatal* végezte. Az igazságügy-miniszter azonban felhatalmazást kapott arra, hogy a törvénytörvényi székelytől messzebb eső vagy nagyobb ügyforgalommal tevékenykedő járásbírósnak is telekkönyvi hatósági joggal ruházhassa fel, és ott a járásbíró két aljárásbíróval lással el az ügyeket.

E jogszabályi rendelkezések jelentettek kiindulópontot az 1855-ben keletkezett, osztrák mintára épült, s 1870-ben már Erdélyre is kiterjesztett, a magyar igazságszolgáltatásra épülő telekkönyvezésnek. Így alakult ki a *telekkönyv*, és volt először nyilvánvalóan tőkés—feudális nyilvánítás, amely az ingatlanok tulajdonjogának és az ehhez kapcsolódó egyes jogok (például jelzálog, hasznélvezet stb.), — melyek közhittel rendelkeztek — tárháza lett, és ez mindjobban bővült. Jelentősége abban állt, hogy a polgári tulajdonjogot megszilárdította és a hiteljogi biztonságot megteremtette.

Az 1871: XXXI. tc. alapján még csak a vespéremi és pápai törvénytörvényknél volt *telekkönyvi hivatal*. Később az igazságügy-miniszter 1600/1872. (I. 24.) sz. rendeletével az akkor még nem a

megyénkhez tartozó tapolcai járásbírószágot is ilyen ügyek intézésével bízta meg, a sümegi járást pedig e rendelet a zalaegerszegi telekkönyvi hatóság alá rendelte. Az 1874: XV. tc. 1. §-a szerint a járásbírószág itt egyes bíróságként járt el. Az illetékességek és a hatáskörök lényegében ekkor sem változtak. Napjainkban a veszprémi, a pápai, a tapolcai és az ajkai telekkönyvi hivatalok tevékenykednek, a többiek osztoztak ama járásbírószágok sorsával, melyekhez kötődtek.

Az úgynevezett telekkönyvi betéteket a telek-jegyzőkönyvek alapján kezdték készíteni 1855. évtől kezdődően. Ekkor, s az 1875: VII. tc. alapján határozták meg az úgynevezett *kataszteri* tiszta jövedelmet hét művelési ágban. Ez akként történt, hogy igyekeztek a gazdasági viszonyok, a termésárak és a költségek mellett katasztrális holdanként 10 évi átlagban megállapítani a tiszta jövedelmet. Ez katasztrális holdanként 1–20 aranykorona volt.

A telekkönyv feladata volt a telekkönyvet a kataszterrel és a tényleges birtokállománnyal összhangba hozni. Ez akkor jelentős munkát igényelt.

Betétszerkesztési munkákra királyi székhelyekhez nem kötött (1886: XXIX. tc.) bírák, albírák, telekkönyvvezetők, írások, díjnokok voltak kijelölhetők. A bírakat és az albírákat — ez alá-húzta jelentőségét — maga a király, a többi résztvevőt pedig az igazságügy-miniszter nevezte ki. Viszont ha nem volt betétszerkesztési munka, a bírakat *más* igazságszolgáltatási feladattal is meg lehetett bízni.

A betétszerkesztési munka *nyilvános volt*, s a bírák mellett úgynevezett bizalmi férfiak jártak el. Minden községi lakost, akinek ingatlan volt, meg kellett hallgatni, ez biztosította a tárgyilagosságot és tényszerűséget. Természetesen erről az aktusról az 1891: XII. tc. alapján *jegyzőkönyvet* kellett felvenni.

A meghallgatás eredményeként *tényleges* birtokosnak azt tekintették, aki az ingatlant élők közti jogüggyellett, örökléssel vagy ítélettel mondhatta magáénak. A tényleges birtokos aztán *tulajdonjogának* bejegyzését kérhette. (Birtokos, házastárs, felmenő, lemenő rokon stb.) Jogorvoslatnak természetesen volt helye. Fel kellett jegyezni a tulajdoni *arányt* is.

A helyszínelés után történt meg a telekkönyvi betét végleges szerkesztése. A telekkönyvi határozat ott volt található, ahol a telekkönyvet vezették vagy a törvénytörvényknél, vagy az illetékes járásbírószágnál.

A telekkönyvnek ebben az időben a fentiek szerint az volt a *célja*, hogy telekkönyvi bejegyzéshez kötötte az ingatlanforgalmat, s ezzel kapcsolatos eljárásra a járásbírószágnak volt hatásköre és illetékessége.

A telekkönyv legfontosabb része volt az egész községet vagy várost felölelő *telekkönyvi térkép*, ezt az egyes ingatlanokról felvett telekkönyvi betétek egészítették ki. Minden betét az ingatlant és a birtokállást leíró A lapból, a tulajdonost és a tulajdonváltásokat feltüntető B lapból és az ingatlant megterhelő C lapból állt.

Alapvető, de rövid ideig tartó változást hozott a *Tanácsköztársaság* idején az FKT. XXXVII. sz.

rendelete, mely az addigi birtokviszonyokat megszüntette és a birtokok az *állam tulajdonába* mentek át. E birtokok szövetkezeti használatba kerültek. Az agrárkérdés megoldása az adott időben és az adott körülmények között a földosztás lett volna — megfelelő telekkönyvi bejegyzésekkel. Ez azonban elmaradt, s a háttérben minden birtoknak megvolt a maga tulajdonosa.

Ebből következően azonnal a *régi* helyzet állt vissza 1920-ban.

A telekkönyvezési munka a járásbírószágok mellett működő telekkönyvi hivatalokban folyt — még a felszabadulás után is. A győri ítéltábla összesítő adatai állnak csupán rendelkezésre a helyi levéltárban, de az ilyen természetű munkák volumene így is lemérhető. Így például a tapolcai járásbírószág elnökének megmaradt irataiból (1927. El. XVI. A. 1/6; 1947. El. XVI. A. 65/6; 1949. El. XVII. B. 80. sz. iratok stb.) olyan kép rajzolódhat ki, hogy 1927-ben visszaesést mutatott a hagyatéki ügyek száma, majd emelkedések látszanak. Az 1938. évben az egész ítéltábla területén (ebben Veszprém vármegyei ügyek is szerepelnek) 200 439, 1943-ban 167 000, 1947-ben 65 297, 1949-ben pedig 138 729 volt az iktatmányok száma.

A *földreformmal* kapcsolatos ügyek nagyon igénybe vették a telekkönyv dolgozóit, viszont elismeréseméltóan az új törvényeket haladó szellemben hajtották végre, és viszonylag gyorsan. Például Veszprémben 1948-ban év végén mindössze 170 db volt a hátralék. A mezőgazdaság *szocialista* átszervezésének befejezésével azonban, amikor az ország nagy részén nagyüzemi gazdálkodás folyt már, a földnyilvántartásnak eddig fennálló rendszere nem elégítette ki az igényeket. A tervgazdálkodás következtében egységes *földleltár* készítése volt szükséges. Ennek érdekében jött létre az 1963: 32. sz. tvr.

Az ezzel kapcsolatos feladatokat az *Állami Földmérés és Térképészeti Hivatal* és annak alsóbb szervei (például a veszprémi is) végezték. E tvr. 12. §-a már magában hordozta a telekkönyv és a földnyilvántartás párhuzamosságát, melynek következményeit természetesen le kellett vonni. Ezt tette az 1042/1975. (IX. 29.) Korm. sz. határozat, s a társadalmi-gazdasági viszonyok megváltozását figyelembe véve, a külön-külön vezetett állami földnyilvántartás és a telekkönyv helyett *egységes* ingatlan-nyilvántartást vezetett be. Ekkor kerültek át a telekkönyvi hatóságok az *illetékes földhivatalokhoz*.

E hivatalokhoz azonban már nemcsak az ingatlan-nyilvántartás, a földtulajdon regisztrálása, hanem például a földminőség, a földhasználat, a földmérés, a térképészet is tartozott. Első fokon a járási, másodfokon a megyei földhivatal jár el, ez utóbbi államigazgatási fellebbezési szervként. Az említett határozat végrehajtásáról a 13/1971. (XII. 4.) MÉM. sz. rendelet gondoskodott. (Példa a földhasználat vonatkozásában a veszprémi kenyérgyár helykijelölési eljárása 50.005/90/1979. sz. alatt, a földmérésre a 60.061/1982. sz. ügy, Barcza Károly területkiigazítása Veszprémben.) A telekkönyvezés szempontjából nagyon lényeges a 28/1971. (XI. 21.) Korm. sz. rendelet 2. §-a, mely kimondja, hogy a földhiva-

talnak *telekkönyvi ügyben* hozott határozata ellen államigazgatási úton nincs helye fellebbezésnek, hanem az 54/1960. (XI. 27.) Korm. sz. rendelet 30. §-a alapján, a *birósági út* járható.

Telekkönyvi perek az alapjogszabályok alapján is keletkezhetnek, a telekkönyvi állapot megváltoztatása céljából. (Például kiigazítási, igazolási, törlési ügyek.) Jelenleg a 29/1971. (IX. 21.) Korm. sz. rendelettel megerősítette 54/1960. (XII. 22.) Korm. sz. határozat értelmében is van lehetőség törlési, kiigazítási perekre, s bizonyos perek beindítását be kell jegyezni a telekkönyvi betétbe. Egyébként akinek jogát sérti a telekkönyvi ügyben hozott földhivatali határozat, vagy az ügyész lát törvénysértést, jogorvoslatot az illetékes járásbírószágtól lehet kérni, s a jogerős bírósági határozat alapján jár el aztán a földhivatal. Megemlítendő, hogy a korábbi négyszögölben, kataszteri holdban történő nyilvántartásban a 43/1970. (X. 30.) Korm. sz. rendelet változást hozott be, és méterrendszerű nyilvántartást vezetett be.

A telekkönyvi eljárás a *lényegét* tekintve a több mint 100 év alatt nem változott, az egyszerű megoldások érdekében azonban a telekkönyvi hatóság más szervezetben fejt ki működését.

VIII. AZ ÜGYÉSZI SZERVEZET MEGYÉNKBEN

Visszatekintve: a feudális korban minden, vármegyei szintű bíróság előtt *tiszti ügyész*, az úri-szék előtt pedig az *uradalmi ügyész* látta el az ügyészi feladatokat.

A kiegyezés után a közigazgatásnak a bíróságtól való elválasztása szükségszerűen maga után vonta a következőket: Felső szinten a Szent Korona védője a *kincstári igazgató* lett; az 1871: XXXIII. tc. hozta létre az alsóbb bírói hatóságok, a törvényszékek mellett is az ügyészséget, melynek szervezetét — a többi ügyészséggel hasonlóan — az 1896: XXXIII. tc. 33. §-a részletezte.

E szerveket az igazságügy-minisztérium felügyelte, s ez járhatott azzal is, hogy a minisztérium több törvényszékhez egy ügyészt nevezett ki vagy küldött ki. Például a 764/1872. sz. rendelet a pápai törvényszékhez a veszprémi ügyészt küldte ki. Az ügyészség a közös felügyelet ellenére már akkor *független* volt a bíróságtól.

A *járásbírószágek mellett rendes ügyészi szervezet e korban nem működött*, e bíróságoknál büntetőügyekben a vád képviselőjét ügynevezett ügyészi megbízott látta el.

A dualizmus korában az ügyészség hatáskörét fokozatosan növelték, 1894-ben már *házassági perekben* is felléphettek, az I. világháború alatt sajtócenzúrát, az 1914. XIII. tc. pedig az ügyészenek az *esküdtbírószék* működésének — új vonásai mellett — széles körű beleszólást biztosított.

A *Tanácsköztársaság* idején az ügyészi teendőket a büntetőeljárásban a *vádbiztos* látta el. A bűnügyek lefolytatásának gyorsasága megkövetelte (az FKT. IV. sz., majd később a XIV. sz. rendeletei), hogy az ügyek gyorsan készítenek elő és fejeződjenek is be. Mindez a *közvádló*

feladata volt. Az FKT. XLII. sz. rendelete szerint a legszigorúbb büntetés volt kiszabható önhatalmú intézkedésért a vádbiztos felett, azon személyt pedig, aki az FKT. XLV. rendelete szerint a népbiztos rendelkezéseit megszegte, forradalmi törvényszék elé lehetett állítani. A forradalmi törvényszéket az FKT. XCIV. sz. rendeletével újólag szabályozták, s a vádbiztos szerepét az ügyek változatlan gyors lefolytatása érdekében a 3—5. pontban szabályozták akként, hogy azok a Vörörséget vagy a rendes bíróságokat is megkereshették.

A Horthy-rendszerben szomorúan újszerű, lényeges intézkedése volt az ügyészségeknek, hogy az 1921: III. tv. alapján a *kommunistákat*, az új renddel szemben állókat *bíróság elé állítsa*. Egyébként az egész Horthy-rendszerben, az *ügyészségek minden törvényszék, így a veszprémi törvényszék mellett is működtek*. Az igazságszolgáltatás egyszerűsítése az ügyészségre is kihatott: az 1930: XXXIV. tc. 105. §. lehetővé tette a *vádemelés mellőzését* egy személy által elkövetett, több bűncselekmény elkövetésénél az enyhébb megítélésű cselekmény vonatkozásában, ugyanezen tv. 107. §-a szerint pedig tetten érés esetén meghatározott esetekben az ügyész az elkövetőt *bíróság elé állíthatta*.

Az 1945-ben létrejött népi hatalom az ügyészséget is új feladatok elé állította. Fő feladattal, lényegében törvényszéki szinten, nyíltan politikai színezettel *népbíróság* felállításáról hoztak törvényt (1945: VII.), mely a korábbi (1440/1945. és 5900/1945. M.E.) rendeleteket törvényerőre emelte. E törvény és rendeletek intézményesítették a *közvádlói beosztást* is, *innen* kellett vádat emelni az említett jogszabályokban leírt háborús és népellenes bűnügyek esetében. A jogszabály szerint a közvádlói tennivalók ellátásával a népbiztos szervezetén kívül álló személyt is megbízhatott, ez volt az ügynevezett *politikai ügyész*, demonstrálva, hogy a háborús és népellenes bűncselekmények sértettje a *magyar nép*. Néhány korabeli ügy: például az ügyész fellebbezett a Nü. 26/1945. sz. alatti ügyben, ahol a bíróság csendőrt mentett fel, *vádat emelt az állítólagos kommunisták szidó személy ellen*, fellépett a volt volksbundisták ellen (Nü. 945/1945. sz.).

Később az 1950: 12. sz. tvr. akként rendelkezett, hogy az 1896: XXXIII. tc. és az azt kiegészítő jogszabályok akként módosulnak, hogy bűnvádi ügyekben vizsgálatnak nincs helye, az e tc.-ben létrehozott *vizsgálóbírói* intézmény megszűnik, s az előkészítő teendőket ügyészi szervek látják el.

Az 1950: IV. tv. a felső bíróságokkal együtt a főállamügyészségeket is megszüntette, megyei és járásbírószágekot, s ezek mellé bűnvádi eljárás esetén *vádatbírószágekot* rendelt.

Az 1951: III. tv. az ügyészség kötelességévé tette, hogy az alkotmányban lefektetett állami, társadalmi és gazdasági rendet védelmezze, az ország függetlenségének, biztonságának, nemkülönben a dolgozók jogainak védelmében a tetteseket — *vádemelés útján* — üldözze.

Az 1952: III. tv. szerint pedig az ügyészség az állam és a *dolgozók érdekében* jogosult volt eljárást indítani és fellépni.

A népfőügyészség, a népügyészség időközben a 21.400/1950. (III. 29.) I.M. rendelettel megszűnt. Az ügyészségek politikai jellegű feladataikat a fenti jogszabályok szerint a rendes bíróságok mellett látták el ezt követően.

Újabb lényeges rendelkezés: az 1953: 13. sz. tvr. Az ügyészség független más szervektől és csak az országgyűlésnek alárendelt, külön szerv-típus lett. Minden szintű bíróság mellett működött ügyészség, természetesen megyénkben is. Ez időtől kezdve az ügyészség alapvetően más szerv lett, fő feladata a kezdeti időben a korábbi koncepciók perек tisztázása, a törvényesség helyreállítása volt.

De természetesen más ügyekben is képviselte a vádat, például üzletszerű kéjelgés miatt a pápai ügyészség 1956. Bül. 786. sz. alatt emelt vádat, a megyei főügyészség 1954. Bül. 130/3. A. alatt 14 személlyel szemben vádolt tolvajszövetség tagjaiként elkövetett lopás, társadalmi tulajdont sértő lopás stb. miatt.

1957-ben kettős és komoly feladat várt a testületre: a régi bűnöket bíróság elé kellett vinni, az ellenforradalmárokkal szemben pedig keményen, de emberi módon kellett eljárni, kihangsúlyozottan a *törvényesség legfőbb öreként*. Érdekes jelenség, hogy a tapolcai járásbíróság elnöke 1958-ban a B.461/1957. és a B.324/1957. sz. alatti, enyhének látszó bírósági ítélet miatt a helyi ügyészséget marasztalta el, mert nem élt fellebbezési óvással. Viszont az ügyészség a közvéleménnyel összhangban nemegyszer enyhének találta a bírósági ítéleteket. (Különösen a társadalmi tulajdont károsító bűncselekményeknél.) A *jogpolitikai irányelvek* később azután e vitákat — legnagyobbreszt — eloszlatták. Az 1959: 9. sz. tvr. a megyei ügyészséget főügyészségi rangra emelte, emellett e tvr. lezárta egy hatéves időszakot, mely megmutatta, hogy ez a szerv e formájában életképes és beváltotta a hozzá fűzött reményeket.

Végül törvényi szinten, az 1972: V. tv.-vel szabályozták az ügyészségi munkát. E törvény, úgy tűnik, részletesen és várhatóan *hosszabb távra* dolgozta ki az ügyészségre váró feladatokat. Az ügyészségek munkája járási és megyei szinten lényegében ugyanaz. Mégpedig: a nyomozó hatóságoktól, a hatásköröktől függően, átveszi a feldolgozott bűnügyeket, a büntetőtárgyalásokon a *vádat*, a közérdeket képviseli (például a veszprémi városi és járási ügyészség B. 10.560/1966. sz. alatt közveszélyes munkakerülés miatt emelt vádat, s a járásbíróság 1 évi szabadságvesztéssel honorálta ezt a magatartást stb.), törvényességi *vizsgálatokat* tart az államigazgatási hatóságoknál és egyéb szerveknél, a rendőrségi *nyomozást felügyeli*, azokban szükség szerint részt vesz, a bíróságokon kívül jogvitát eldöntő szervek intézkedéseire, valamint a gazdasági és egyéb szerveknél a munkaviszonnyal és szövetkezeti tagsági viszonnyal összefüggő egyedi döntések vonatkozásában *intézkedéseket* tesz — a törvényesség érdekében. Törvényességi panaszokat (munkaügyi, szabálysértési, építésügyi, lakásügyi, földjogi stb.) bírál el. A *polgári bírósági* eljárásban a törvényesség érdekében az ügy bármely szakában felléphet és indítványt tehet. A

megelőzés érdekében többirányú szóbeli és írásbeli jogpropagandát folytat. A törvényesség érdekében *óvással* és egyéb ügyészi eszközökkel léphet fel, s ilyen intézkedések ellen egyfokú panasznak van helye.

A megyei főügyészség hatáskörébe tartozik — a városi és járási ügyészségek részére megállapított hatáskörökön túlmenően — a közlekedési, a fiatalok által elkövetett bűnügyek elbírálása és a büntetésvégrehajtás felett való felügyelet. Az ügyészségek minden szinten, minden szervtől függetlenül járnak el most is, és *egyedi* ügyben az ügyészséget más szerv (akár politikai, akár állami) nem utasíthatja. Minden szintű ügyészségnek a legnagyobb tárgyalagosságra kell törekednie, jót és rosszat felszínre hozni vagy hozatni. Hamis az a társadalmi kép, mely az ügyészségeket úgy látja, hogy csak a rosszat keresi és mindenképp büntetés kiszabására törekszik. (Volt már olyan bűnügyi tárgyalás, ahol az ügyész indítványozott felmentést, a panaszokban a panaszos álláspontját tartotta igazságosnak stb.)

Az ügyészségek változatlanul a törvényesség örei, de a megnövekedett feladatok miatt most minden szerv elsősorban maga felel eljárásának törvényességéért.

A megyei főügyészség felügyelete alatt most Veszprémben, Pápán, Tapolcán és Ajkán működik városi és járási ügyészség.

Enyingen 1950-ig volt vádhatóság, a veszprémi, a pápai és a keszthelyi ügyészség már 1953-ban városi és járási ügyészségként kezdte el működését, a tapolcai járási ügyészség 1966-tól, a devecseri járási ügyészség Devecserből Ajkára téve át székhelyét, akkor már (1971. évtől) ajkai városi és járási ügyészségként tevékenykedett. A zirci, a sümegi és a balatonfüredi ügyészség csak járási ügyészségként funkcionált az ügyészi szervek megalakulásától e járások megszűnéséig, tekintve, hogy székhelyük közigazgatásilag nem város volt.

IX. AZ ÜGYVÉDI MUNKA

Az ügyvédi munka régi múltra tekint vissza, a görög-római korra. Magyarországon először a XIII. században találkozhatunk *prókátorral*. A cél a lényegét tekintve akkor és most is kettős: jogi tanácsadás az oda forduló feleknek és a bíróság, illetve egyéb szervek előtti ügyvédi munka. Az ügyvéd a jogi igazságszolgáltatás egyik oldalát képviselte, és fegyelmi ok volt, ha ezt nem lelkiismeretesen végezte. Az ügyvédi munkához jogi doktorátus kellett és ezen túl ügyvédi-bírói szakvizsga. Erkölcsileg feddhetetlennek, büntetlennek kellett lenniük és valamely ügyvédi kamarához be kellett jegyeztetniük magukat. A szűkebb, majd megnagyobbodott Veszprém (vár-) megye ügyvédjei a szombathelyi kamarához tartoztak (a 35.365/1874. I. M. sz. rendelet alapján).

Az ügyvédi munkát, noha nem volt állami alapja, az 1874: XXXIII. sz. törvény, az *ügyvédi rendtartás* szabályozta. Ez a tc. volt az *első*, lényeges szabályozás az ügyvédi munkában. Esze-

rint ügyvéd lehetett minden magyar állampolgár, aki az ügyvédi oklevelet megszerezte és magát valamely ügyvédi kamarába bejegyeztette.

Az ügyvédi munka a kormánytól, a bíróságtól, ügyészségtől, közigazgatási szervtől független, önálló és szabad hivatás volt e korban. Az ügyvédnek székhellyel kellett bírnia, de a tevékenységét tekintve helyileg nem volt korlátozva. Ügyfele érdekében minden igazságszolgáltató, illetve bármely hatóság előtt eljárhatott. Viszont a függetlenségből következő tetszésétől függött a megbízást elfogadni és eljárni. Kivétel volt a *szegényvédelem*, melyek felsorolását az említett tc. 50. §. a—e pontjai részletesen meghatározták. E tc. részletesen foglalkozott az ügyvédek jogaival és kötelességeivel, melyek megbízóiktól függték.

Az ügyvédkedés megszűnéséről, az ügyvéd által kérhető díjakról, az ügyvédi meghatalmazásokról, az ügyvédek felelősségéről és felelőségre vonásáról külön fejezet rendelkezett. E fejezet nem érdemel részletezést, mivel világos, hogy az ügyvédnek a törvények határain belül mindent meg kellett tennie, bármely ügyben, *megbízója* érdekében.

Ezt követően létrejöttek olyan jogszabályok, melyek az ügyvédi munkára kihatottak, de nem túl lényegesek. Így például miként kell eljárni fizetési meghagyásos eljárásban, társadalombiztosítási eljárásban, a közigazgatási bíróság előtt stb.

Fontos, *másodiknak* nevezhető szabályozás az 1937: IV. tc. volt az ügyvédi rendtartás tárgyában. Ez a kor szelleméhez igazította az ügyvédi munkát. Részletesen taglalta a közgyűlés tagjait, tárgyait, a határozathozatal feltételeit és azt, hogy minden évben kell közgyűlést tartani. Ha a kamarában a tagok száma ezernél több volt, át kellett térni a *képviseleti közgyűlés* rendszerére. Az ügyvédi kamara önkormányzatában részvételre jogosult tagok szavazatával választmányt választott, meghatározta a tisztikart és a választmányi tagok számát, hatáskörét és a vagyonevezést. Külön rendelkezett e tc. az úgynevezett ügyvédi biztosíték, egyes esetekben törlés következett be az ügyvédek névjegyzékéről, s voltak helyettes ügyvédek, és ügyvédjelöltek. A III. fejezet az *ügyvédek jogaival és kötelességeivel* foglalkozott, többek között a szólásszabadsággal, viszont minden ügyben könyvet kellett vezetniük az ellenőrzés érdekében és azt titoktartás kötelezte. Az ügyvéd meghatalmazás és megbízás alapján díjakat szedett be. Tevékenységéért fegyelmi felelősséget tartozott, melynek megállapítása után fegyelmi büntetések következtek. Nem lehet vita tárgya, hogy főleg e korban az ügyvédnek jogi képe-

sítéssel kellett rendelkeznie, és egységes bírói-ügyvédi vizsgát kellett letennie.

A *harmadik*, s ez már szocialista szabályozás: az 1958: 12. sz. tvr. Az ügyvédség a Népköztársaságot, a dolgozó nép jogainak érvényesítését szolgálja, így a szocialista törvényesség egyik jelentős biztosítója. A tevékenységet tekintve sok változás itt nincs, az ügyvédi szervezet a védelmet szolgálja a hatóságok előtt és tanácsadással foglalkozik. Feltűnő, hogy az ügyvédség nem kívánt különálló szerepre, sokszor csatlakoztak a tárgyilagos ügyészi indítványhoz büntetőügyekben, vagy ha nem járt fegyelmi felelősségre vonással, a tárgyilagos bírói döntést a vádlottal együtt tudomásul vették. Nemigen volt tapasztalható amolyan „csak azért is” ügyvédi magatartás.

Megváltozott azonban a *keret*, melyben az ügyvédek tevékenykednek. Létrejöttek az ügyvédi *munkaközösségek*, és csak az a jogász tevékenykedhet ügyvédként, akit valamely ügyvédi kamara az ügyvédek névjegyzékébe felvett és valamely ügyvédi munkaközösség tagja lett. Az előélet, képzettség, eskü vonatkozásában lényegében a korábbi jogszabályok az érvényesek. Munkaviszonyban nem állhatnak az ügyvédek és fegyelmi felelősséggel tartoznak mindaddig, amíg a kamarai tagság meg nem szűnik. Ügyvédet mindenki választhat, előfordul pártfogói ügyvéd is költségmentesen, s ha valaki bíró, ügyész vagy közhivatalnok volt, csak 2 év elteltével lehet ügyvéd. Titoktartás köti, tényvázlatot kötelei írni, itt a költségeket is feltüntetni. Ügyvédi meghatalmazás alapján jár el legtöbbször, ezt írásba kell foglalni. Az ügyvéd munkájáért munkadíjat kérhet, s ez szabad egyezkedés tárgya, de elszámolási kötelessége van a munkaközösség irányába. Új és lényeges vívmány, hogy az ügyvédi kamara tagjai társadalombiztosításra és nyugdíjra is jogosultak. Minden bíróság mellett tevékenykednek munkaközösségek (például Veszprémben kettő is), de elvileg nem bírósági székhelyen is alakulhat munkaközösség.

Rendelkezik a tvr. közösségek megalakulásáról, vezetéséről és arról, hogy a kamara véleményét és javaslatát kikéri a munkaközösségektől. Az ügyvédi munkaközösség vezetője háromhavonként hívja össze a tagokat. A munkaközösség taggyűlésének lényeges feladatai vannak.

A *kamarák* megyénként (így Veszprémben is) működnek. Szervei: a közgyűlés, az elnökség és az ellenőrző bizottság. A közgyűlést legalább évenként kell összehívni. Itt beszámoló van, költségvetés és választás.

Az elnökség lényegében a közgyűlés helyett jár el a közbenső időben. Az elnökség a kamara ügyeit intézi, több irányban jár el, de évenként a végzett munkáról köteles a közgyűlésnek beszámolni. Az *ellenőrző bizottság* pedig gazdasági és pénzügyi tevékenységet, elnevezéséből következően ellenőrzéseket végez. Az ügyvédi kamara választott szerveinek megbízása 3 évre szól. Az ügyvédi munka a jogszolgáltatásban komoly szerepet tölt be, a mulasztásokért *fegyelmi* eljárást kell lefolytatni. Az ügyvédek tevé-

kenysége felett egyébként a 8/1958. (IX. 13.) I. M. sz. rendelet értelmében az *igazságügy-miniszter* gyakorol felügyeletet. Az 1966. évi 42. tvr. némi módosítást irt elő, de az alapelveken nem változtatott. Ugyanez történt az 1976: 26. tvr.-ben is.

A közeljövőben várható a *negyedik* szabályozás, feltehetően nagy változásokat ez sem hoz.

A dualista, a Horthy-korszakbeli, az 1958. évi szocialista és a most készülő jogszabályokból csak az az alapvető, az ügyvédi munkát meghatározó elv vonható le, hogy az ügyvédség nem állami tisztségviselőként *védi* az arra rászoruló állampolgárokat különböző hatóságok előtt, de a maximális eredményt kívánja elérni és a jogi tanácsadás szélesebb méreteket öltött.

X. A RENDŐRI (SZABÁLYSÉRTÉSI) BÍRÁSKODÁS

Rendőri bíráskodás fogalma alatt tág értelemben a közigazgatási hatáskörbe utalt *kihágási* ügyek elbírálását értették évtizedeken keresztül, mert ha az első büntető perrendtartás 85. §-a nem is nevezte rendőri hatóságnak az eljáró szerveket (például a városi tanácsot), a közfelfogás mégis rendőri (esetleg rendészeti) bíráskodásnak tartotta azt az eljárást, mely kisebb, a közigazgatási jogszabályokban rendezett jog megsértői ellen folyt. Erdemleges megfigyelés, hogy e jogszabályok *anyagi* tartalma 100 év alatt alig változott, magában az eljárásban sem történt sok változás, inkább az eljáró *szervek* változásai szembetűnőek. Az eltelt idő alatt nagyon sok kihágási, szabálysértési tényállás keletkezett és szűnt is meg a fejlődésnek megfelelően.

A rendőri bíráskodás alapja az 1879: XL. tc., a kihágási kódex (*Kbtk*). Az eljárás majdnem azonos volt évtizedeken át a büntetőeljárással, néhány eltéréssel. Kihágásra elzárás vagy büntetés volt kiszabható. Az elzárás legrövidebb tartama 3 óra, a leghosszabb: 2 hónap. A büntetést először külön közigazgatási, később a bírósági fogházban hajtották végre. A behajtatlan pénzbüntetést elzárásra kellett átváltóztatni. Jelentősebb kihágások voltak: az állam, a közbiztonság, a közrend, közszemérem, a tulajdon elleni kihágások stb. A kihágásokat vagy az illetékes járásbíró, vagy a közigazgatási hatóság bírálta el a megjelenő jogszabályok rendelkezései szerint. De a szabályrendeletben lerögzített kihágást mindig az illetékes közigazgatási hatóság intézte. A *Kbtk.* rendelkezései időt állóak voltak, s ha más jogszabályi alakban is, később is érvényesültek.

Az 1880: XXII. tc. 4. §-a kimondta, hogy egyes ügyek kizárólagosan a közigazgatási hatóság alá tartoztak. (Például hivatalnok elleni cselekmény, vadászati szabálytalanságok, miniszteri rendeletekkel, törvényhatósági és városi szabályrendeletekkel megállapított kihágások stb.)

A 38.547/1880. B.M. sz. rendelet alapján közigazgatási vonalon megyékben a szolgabírók, városokban pedig a kapitány *járt el*. Ez az eljárás vagy hivatalból, vagy feljelentésre indult, ezekről kimutatást kellett készíteni és a másodfokú közigazgatási hatóságnak havonta be kellett mu-

tatni. A sértett fél képviseltethette magát, az elkövető azonban nem. Letartóztatásnak csak ritkán volt helye. (Szökési kísérlet, rendes lakóhely hiánya stb.) A tárgyalás szóbeli és nyilvános volt, de lehetőleg egy tárgyaláson be kellett az ügyet fejezni. A bizonyítás alapján az *ítélet* (e véghatározat is rendes bírósági elnevezés volt), felmentő vagy büntető lehetett. Fellebbezésnek természetesen volt helye. A túlméretezett szabályozással a kihágási eljárásnak — függetlenül a büntetéstől — jelentős súlyt kívántak adni.

Az 1901: XX. tc. egyszerűsítette a közigazgatást, de a rendőrbíráskodással még mindig terjedelmesen foglalkoztak (a II—III. fejezetben). Az *eljáró hatóságokat* ekként szabályozták:

— Első fokon: kis- és nagyközségekben a főszolgabíró vagy szolgabíró; rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban a rendőrkapitány vagy megbízott tanácsi tisztségviselő.

— Másodfokon: kis- és nagyközségekben és rendezett tanácsú városokban az alispán; törvényhatósági joggal felruházott városokban a tanács rendelkezett hatáskörrel.

— Harmadfokon pedig az illetékes miniszter.

Egyes, egész jelentéktelen kihágás esetén (erdei lopás, cselédügy) a *községi bírónál* is lehetett feljelentést tenni. Mód volt már kihágási vonalon is büntetőparancs kibocsátására (kisebb ügyekben, a hatóságot és az elkövetőt kimélve), a büntetéspénzek felett pedig felerészben a község, felerészben a pénzügyminiszter rendelkezett.

Mindezekből kitűnően a kihágások súlya már ezen időkben csökkent.

Az 1908: XXXVI. tc. 33. §-a fiatalkorúak kihágásaira vonatkozott. Eszerint, ha szabadságvesztés-büntetés kiszabása lenne indokolt, a fiatalkorúra legfeljebb 2 hónapig tartó elzárást kellett kimondani. E tc. 17. §-a lehetővé tett dorgálást, próbára bocsátást és javító-nevelést is. A büntetés kiszabásánál figyelembe kellett venni a fiatalkorú személyiségét és körülményeit is.

A 65.000/1909. közös B.M. és I.M. rendelet nagyon részletesen szabályozta (286. §.-ban) a rendőrbíráskodást. *Új momentumok*: a hivatalból üldözendő kihágások elbírálásánál részt vesz a tisztügyiész, különleges eljárási joggal felruházva. Bevonhatók különböző szaktestületek a helyes döntés érdekében. A sértett magánjogi igényeit érvényesíthette már itt, ha nem vezetett az ügy elhúzódására. Bűncselekmény alapos gyanúja esetén az ügyet az ügyészhez kellett áttenni. *Büntetőparancs* kibocsátásánál határt húztak, akkor lehetett ezzel élni, ha a pénzbüntetés előreláthatólag a 30 koronát nem haladta meg. Ha a pénzbüntetést nem fizették ki, tárgyalás tartására került sor.

A tárgyalásokat úgynevezett *előzetes eljárás* előzte meg. Ez állt a terhelt előállításából, esetleges előzetes letartóztatásból, lefoglalásból, házkutatásból, szemléből, előzetes tanúkihallgatásból.

Az érdemleges tárgyalás jóformán azonos volt a bírósági büntetőeljárással. A büntetés végrehajtását egy évre fel is lehetett *függeszteni*. Fellebbezésnek nyilvánvalóan most is helye volt.

Mód volt újrafelvételre és a jogerős határozatot a tisztügyiész már ez időben is törvényességi

szempontból felülvizsgálhatta. E jogszabályban szabályozták a *községi bíró előtti* eljárást, a hatáskört, az illetékességet, a bíróság tagjait. A községi bíróság pénzbüntetést szabott ki, behajtathatlanság esetén az elkövetőnek közmunkát kellett végeznie. Fellebbezni a *főszolgabíróhoz* lehetett.

Az 1913: VII. tc. V. fejezete újból szabályozta a fiatalokúak kihágásait, előtérbe helyezve a védő és óvóintézkedéseket, vizsgálni kellett most is a fiatalokú körülményeit, és olyan rendőri büntetőbírósnál, ahol a fiatalokúak kihágásai nagy számban fordultak elő, külön erre képzett *sakbíró*t kellett kijelölni.

Az 1928: X. tc. 5. §.-a a kihágások miatt kiszabható legmagasabb *pengőértéket* határozta meg, aszerint, hogy milyen kihágásról volt szó.

Az 1929: XXX. tc. II. fejezete újra szabályozta a kihágási ügyeket és itt már mind a községekben, mind a városokban a *rendőrségnek* nagyobb hatáskört biztosított. Ettől kezdve lehetett igazán, etimológiailag is rendőrbíráskodásról beszélni. A 287/1930. B.M. sz. rendelet — mintegy harmadfokú szervként — *Kihágási Tanácsot* hozott létre. Elnöke a belügyminiszter volt, két tagját a belügyminisztérium, illetve a szakminisztérium adta.

A községi kihágásokat magába foglaló szabályrendeletek nagy részének túlhaladottsága miatt a belügyminiszter 52.300/1930. sz. alatt elrendelte azok *felülvizsgálatát*, egyes jogszabályok hatályon kívül helyezését, újak alkotását, hogy a rendőrbíróság aszerint tevékenykedhessenek.

Az 1930: III. tc. újabb könnyítést hozott azzal, hogy a rendőri büntetőbíráskodás körébe utalt egyes kihágások tetten ért elkövetőinek a *helyszínen* való megbírságolását is már lehetővé tette. A pénzbírság maximuma 10 pengő volt, jogorvoslatot itt a törvény nem biztosított, a pénzbírság meg nem fizetése rendőri büntetőeljárás volt maga után. A helyszínen bírsághozható kihágások körét — többnyire közlekedési körben — a belügyminiszter állapította meg.

A *felszabadulás után* a rendőri bíráskodás elé tartozó anyagi jog lényegesen nem, de az alak megváltozott. Az 1690/1945. M.E. sz. rendelet 9. §. (2) bekezdése szerint minden főkapitányságon, továbbá minden városi és járási kapitányságon többek között *rendőri büntetőbírói osztályt* kellett létesíteni. A 323.600/1947. B.M. sz. rendelet a városok és községek csendjét kívánta biztosítani, s a hatáskört egész egyértelműen a rendőrbíróságnak (I., II. és III. fokon is, itt a belügyminiszter) biztosította. Az 500.000/1947. és az 581/1947. B.M. sz. rendeletek a *helyszíni* bírságolást újból szabályozták. E rendeletek meghatározták a bírságoló rendőri szervek körét, az ekként bírsághozható ügyek fajtáit (változatlanul főleg közlekedési ügyekben) és a bírság összegét, most már forintban (egységesen 3 Ft).

Az 1951: 35. tvr. 1. §.-a *kihágási bíróságok* hatáskörét újból szabályozta. Eszerint községekben és városokban a tanács-vb elnöke, illetve a rendőrkapitány vagy az *általa* megbízott tiszt járt el első fokon, másodfokon a megyei tanács-vb elnöke, illetve a rendőrség középfokú hatóságainak vezetője bírt hatáskörrel. A rendőri szabálysértések magukhoz vonták, együttes elkövetés esetén,

elbírálásra az egyéb ügyeket is. Büntetőparancs kibocsátására lehetőség volt, egyébként még mindig ítélet vagy végzés született. A rendes jogorvoslatok mellett az államügyész örködött továbbra is az ilyen ügyek törvényessége felett, s indítványt tehetett a Kihágási Tanácshoz.

A perújítás lehetősége fennmaradt. A helyszíni bírságolás intézménye is megerősítésre került, de legfeljebb 100 Ft erejéig. Az illetékességet az elkövető *lakóhelye* határozta meg. Az előzetes le tartóztatás szóhasználat szerepelt még ekkor is. Mód volt összbüntetésbe foglalásra. A fiatalokúakra nézve megszorító rendelkezések voltak. A 32/1955. (VI. 3.) M.T. sz. rendelet már a *szabálysértési* ügyek elintézéséről rendelkezett. Általános hatáskört a tanács-vb igazgatási osztálynak adott, de ebből egyeseket kiemelt (közlekedési, közrend elleni, lakásbejelentési stb.), s rendőri hatáskörbe adta. *Új momentum*: lehetőség volt a feljelentés elutasítására, csak pénzbírság volt kiszabható (elzárás nem), vagy megszüntetésre került sor. Az ügyész törvénysértés esetén óvással élhetett. A fiatalokúaknál — áttétellel — iskolai fegyelmezés került előtérbe. E rendelet erősen figyelembe vette az 1953: 16. sz. tvr.-ben foglaltakat, mely a törvényesség érdekében és a könnyű visszaélések miatt megszüntette a *rendőri kihágási bíráskodást*, és a helyi tanácsok sem szabhattak ki elzárást. Szabadságtól való megfosztásra csak a rendes bíróságoknak volt joga. A rendőség akár a helyszínen, akár egyéb úton pénzbírságot szabhatott csak ki. E rendelkezésekkel a korábbi rendőri törvénysértéseket kívánta a jogalkotó megelőzni.

Az 1956: 16. sz. tvr. egyes korábbi, *kisebb jelentőségű* büntetéseket szabálysértéssé minősített, nagy jelentőségű volt, hogy sok, tulajdon elleni magatartás nem terhelte a bíróságokat, de közlekedési, a tiltott visszatérésre vonatkozó, a rendőri felügyelet megsértését s a tiltott szerencsétlenségekre vonatkozó szabályok megszegését tartalmazó, s közellátási magatartások szabálysértési úton voltak elbírázhatók. Nagyszabású kodifikálás történt 1968-ban, az 1968: I. tv. és a 17/1968 (IV. 18.) Korm. sz. rendelet hatálya lépésével. Az 1968: I. tv. átfogóan szabályozta a *szabálysértési* eljárást és néhány, súlyosabb szabálysértési tényállást is megfogalmazott, míg a Korm. rendelet valamilyen egyéb szabálysértést határozott meg. *Új momentumok*: nem ítélet, végzés, hanem *határozat* születik az eljárás végén, de *új* a szabálysértési elévülések szabályozása, a felbujtó, a segítő meghatározása, a figyelmeztetés, a határozat nyilvános közzétételének a lehetősége, pénzbírság tárgyalás nélkül, felügyelet, ügyészségi nagyobb szerep, a szabálysértési hatóság kibővülése (vám, tűzrendészet, közegészségügy, kereskedelmi felügyelőség stb.), pénzbírságnál részletfizetés, és örizetbe vétel ügyészi segédlettel: jóváhagyással. *Rendőrségi hatáskörbe* utalta a törvény a közveszélyes munkakerülés, kéjelgés, garázdaság enyhébb eseteit, a verekedést, a botrányos részegséget, a veszélyes fenyegetést, a rendőri felügyelet szabályainak megszegését, közlekedési ügyeket stb. A tv. 26 szabálysértést fogalmazott meg, míg a Korm. rendelet 165 §.-ban szabályozta a nemkívánatos magatartásokat. Az 1974: 23. tvr. és az

50/1974. (XII. 28.) M.T. sz. rendelet néhány ponton módosította a szabálysértési kódexet. *Új momentum*: a fegyelmi hatóságnak le kell tárgyalnia a hozzá áttett szabálysértési ügyet, az elkövető vagy a tanú távolmaradása esetén elővezethető, s a gazdasági jellegű, emellett a devizagazdálkodást sértő szabálysértések az igényeknek megfelelően kerültek megfogalmazásra.

A rendőri szabálysértési munka nagy területet ölel fel, s hatásos fegyver a kisebb törvénysértőkkel szemben. Ezért került részletesebb taglárlásra. A többi szabálysértési hatóság tevékenysége is mindjobban megfelel az igényeknek. E hatóságok munkáját a Főügyészség koordinálja.

Az eddig tárgyalt szervek — bírósági, ügyészségi, — az ügyvédi tevékenység és a kihágási (szabálysértési) munka az elmúlt 100 évben összefonódott, s ha sok ízben egymás hibájára is mutogatva, összességében a szervek azt kívánták elérni, hogy nemkívánatos jelenségek ne irritálják a társadalmat, s akik mégis valamilyen formában ezt tették, azok méltó büntetésben részesültek, ezzel némileg helyreállt a társadalom egyensúlya.

XI. A TÁRSADALMI BÍRÁSKODÁS

A *társadalmi bíráskodás* a laikus bíráskodás előtérbe helyezését jelentette, s jelentős súllyal a bíróságok csak rövid ideig rendelkeztek, kissé igazságszolgáltatási túlfutásnak, az akkori — 1960-as — idők egyes hatósági feladatait társadalmi úton megoldani kívánó intézménynek lehet minősíteni ezt a bíráskodási formát.

A dolgozók szocialista tudatának, erkölcsi fel fogásának eredményeképpen már 1956 után létrejött néhány vállalatnál ad hoc *társadalmi bíróság*, és hatóságok közreműködése nélkül igyekeztek ezek igazságot szolgáltatni. Erre Veszprém megyében is több példa volt, mindez a társadalmisítás jegyében. Jogszabályilag először az 1962: 24. sz. tvr. foglalkozott a társadalmi bíróságokkal. Legfőbb jellemzője az volt, hogy *hatóságoktól mentesen* működtek, s ügyész, bíró csak szükség esetén, jogi tanáccsal látta el ezeket a szerveket. Olyan gazdálkodószervnél lehetett társadalmi bíróságot létrehozni, ahol 100 főnél több dolgozott. (A megyében lelkesen, többnyire törvényesen működött néhány ilyen bíróság, például Nitrokémia Vállalatnál, a Péti Nitrogénnél, a balatonfüredi Borforgalmi, a pápai Elekthermax Vállalatnál stb.) A cél az volt, hogy az MSZMP VIII. kongresszusa szellemében a dolgozók minél szélesebb rétegeit vonják akkor be a közügyek intézésébe. (Erre a korra esik a munkásőrség, az önkéntes rendőrség, a különböző tanácsi bizottságok, népfrentbizottságok stb. felfejlesztése.)

A társadalmi bíróságokat a SZOT irányította, és a *szakszervezet* helyi szervezete volt.

A bíráskodásban részt vevő tagokat 2 évre választották, lehetőleg a bírósági népi ülnökök köréből. Az elnököt viszont a tagok választották meg soraikból. A társadalmisítást azok az ügyek mutatják, melyeket a társadalmi bíróság elé utaltak: az ügyész vagy a bíróság által kisebb jelentőségű *bűnügyek*, a vállalati dolgozók között fel-

merülő becsületsértési, rágalalmazási és könnyű testi sértést magába foglaló ügyek, (egyéb, nem belső, vállalati *magánvadás* ügyek az illetékes járásbírósághoz tartoztak továbbra is), a dolgozók közt felmerülő anyagi vitás ügyek 1000 Ft érték alatt, a *munkafegyelem* elleni magatartások, a munkahelyen elkövetett szabálysértés, az *iszákos* dolgozó magatartása, a munkavédelmi szabályokat megszegő, *botrányt* okozó dolgozó ügye. A társadalmi bíróság 3 vagy 5 tagú tanácsban tárgyalt, lehetőleg olyan bírakkal, akik a felelősségre vont személyt ismerték. A tárgyalást lehetőleg munkaidőn kívül kellett tartani. Az ilyen megoldás gyakorlatban a legtöbbször nehezen volt kivihető. Azt a szertvert értesíteni kellett, amely az ügyet a társadalmi bíróság elé vitte. A tárgyalás *nyilvános* volt, és a hallgatóság részéről is lehetett kérdéseket feltenni. Jellemző volt, hogy például lopás miatt 3-4 dolgozó hallgatta végig a tárgyalást (például herendi bányá), de az üzemvezető becsületsértési ügye körülbelül 200 személyt is érdekelt (Bakony Művek).

Társadalmi vádló és védő is volt a jogszabályban, de a gyakorlatba ez ritkán ment át.

A társadalmi bíróság a tárgyalás alapján a következő *határozatokat* hozhatta:

- a) figyelmeztetés vagy megrovás,
- b) nyereség vagy jutalom részarányos megvonása,
- c) fegyelmi ügyben javaslat az igazgatóhoz,
- d) a magánvadás ügyekben 500 Ft-ig terjedő pénzbírság,
- e) kártérítés,
- f) kényszerelvonó-kezelésre javaslat,
- g) a dolgozó fizetését a családja kapja közvetlenül kézhez.

A tárgyalás eredményeként természetesen az eljárás megszüntetésére is sor kerülhetett, vagy a bíróság mellőzhette intézkedés hozatalát, ha a tárgyalás önmagában is célt ért.

Tárgyalás után a jelenlévő igazgató a javaslat- tal egyetérthetett, mód volt természetesen a szakszervezeti bizottságokhoz vagy a járásbírósághoz jogorvoslatra, végül végrehajtásra került sor.

A törvényességi felügyeletet az illetékes ügyész gyakorolta, ezt is leginkább társadalmi alapon, nemegyszer a járásbírósággal karöltve. (Ez leginkább a veszprémi járásban volt jellemző.)

Az 1960-as években általában az illetékes ügyész tette át a kisebb bűnügyet a társadalmi bírósághoz, s ezek *enyhe határozattal* le is zárultak. (Haragot a társadalmi bírák, a munkatársak, vállalaton belül nem akartak, a jelenlévő ügyész vagy bíró viszont székhelyére nyugodtan távozhatott.) Vállalaton belül, belső kezdeményezésre ritkán került sor ilyen eljárásra, inkább a fegyelmi hatóság járt el, gyorsabban és nagyobb szigorúsággal.

Ilyen okok miatt, de főleg politikai megfontolásból (a társadalmisítástól még messze vagyunk, s hatósági ügyeket inkább hatóság bírálja el) a társadalmi bíráskodásnak ez a formája háttérbe szorult.

Ezért az 1975: 24. sz. tvr.-rel módosításra került a társadalmi bíráskodás. Csak a *lényeges* változások: ilyen bíróság már nem volt a dolgo-

zók létszámához kötve. A társadalmi bíróság tagjait öt évre választotta a szakszervezet, ill. a dolgozók közössége. Ahol nem volt állandó társadalmi bíróság, ott egy-egy ügyben *esetileg* lehetett ilyen bíróságot választani. A társadalmi bíróság elnökét meg kellett hívni a vállalatvezetés vagy szakszervezeti vezető testületeinek olyan üléseire, ahol a munkafegyelmet, üzemi demokráciát vagy a társadalmi tulajdon egyes kérdéseit tárgyalták. (Kevés helyen került betartásra.) A társadalmi bíróság hatásköre bővült, amennyiben a szocialista együttélés szabályainak megsértése ügyében kellett határozni. Anyagi vitás ügyekben viszont nem kellett döntenie, és a magánvádas ügyek sem e bíróság hatáskörébe tartoztak. A társadalmi bíróság csak 3 tagú tanácsban járt el. E bíróság a lefolytatott szükségszerű bizonyítás eredményeként a következő *határozatokat* hozhatta:

- a) figyelmeztetést,
- b) dorgálást,
- c) megrovást alkalmazhatott,
- d) jelzéssel kellett élni az illetékes szervhez,
- e) s az alkoholisták kötelező gyógykezelését kezdeményezte.

Természetesen, ha bűncselekményt vagy szabálysértést észlelt, ezen ügyekkel foglalkozó hatóságokhoz az ügyet át kellett tennie. Ha a fegyelmi vétség nagyon súlyos volt, akkor a fegyelmi hatóságokhoz volt helye áttételnek.

Az is természetes változatlan, hogy az ügyet meg kellett szüntetni, ha nem volt kellő alapja. Fellebbezni szakszervezeti úton lehetett, határidőn belül.

A szakmai segítség akkor már csak szakszervezeti, illetve jogtanácsosi úton történt.

A hatósági ügyek további társadalmi bírósági kiiktatását, s az *üzemi demokrácia* kifejlesztését foglalja magába a 2/1976. (IV. 15.) SZOT számú irányelv. Kollektívák, netán szocialista brigádok döntenek saját, s nemkívánatos ügyekben.

A társadalmi bíróság kijelölésénél szem előtt kell most tartani a fizikai, értelmiségi és admi-

nisztratív arányokat, a KISZ szerepét is jelentőségénél fogva kell kezelni. A választás szakszervezeti taggyűlésen történik meg. Szocialista brigád saját ügyében dönthet. Az állandó társadalmi bírósági tag — így volt korábban is — munkajogi védelemben részesülhet. Hatáskörbe tartozik a szocialista együttélési szabályok megsértése, botrányokozás, segítség megtagadása, züllött életmód, fiatalok nem kellő segítése stb. A fegyelmi hatóság is a társadalmi bíróság elé terjeszthet ügyeket. Nagyon lényeges *változás*: a vállalatvezetés csak olyan ügyeket adhat át a társadalmi bíróságnak, mely nem bűnügy vagy szabálysértés, viszont a nyomozó hatóság, az ügyész, a bíróság és a szabálysértési hatóság csak olyan ügyet adhat át, mely nem képezi bűncselekmény, illetve szabálysértés tárgyát. Fegyelmi ügyekben mérlegelésnek van helye. A meghozott határozatot írásba lehet foglalni, de szóban is ki lehet hirdetni.

A társadalmi bíróság tehát az idők folyamán olyan szerv lett, mely a kényszer irányából a szocialista demokrácia irányába tolódott el. A hangsúly mindinkább a társadalmira és nem a bíróságra esett.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az érdemi anyag igyekezett a jogi szervek működését általánosan és néhány felkutatható, Veszprém megyei példával bemutatni. Nem kedvcsinálónak, nem is ez volt a cél, hanem az, hogy láthassa mindenki, hogy a jog, mint felépítmény, miként igyekezett minél hamarabb reagálni arra, ami az országban társadalmilag, politikailag történt. Jog és kötelesség megismerése nélkül egy állampolgár sem élhet tisztességes életet. E szerény és vázlatos munka ezért inkább a múltba tekintő jogpropagandát szolgálja. Itt is érvényes az a megállapítás, hogy csak a múlt megismerése útján állhatunk a jelenben szilárd lábakon, s tekinthetünk a jövő — várható — változásai elé.

FORRÁSOK

1. A Veszprém Megyei Levéltárban fellelhető, a tanulmányban megjelölt és röviden leírt, a lényegét adó jogszabályok (1871—1982-ig).
2. E Levéltárban fellelhető volt különböző jogszabályokhoz tartozó (bűnügyi, polgári, közjegyzői stb.) ügyek, az ezekből fakadó példák, a megjelölt jogszabályi és irattári hivatkozással.
3. A megyében tevékenykedő szervektől beszerezhető és hivatkozott, de a Levéltárba még nem került ügyek.

SZAKIRODALOM

1. A Veszprémi Hírlap (a Levéltárban őrzött) bírósági tudósításai 1898-tól kezdődően.
2. Kovács Kálmán: Rendes bíróság a Tanácsköztársaság idején. Budapest, 1962.
3. Csizmadia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László: Rendes bíróság a Tanácsköztársaság idején című tankönyv. Budapest, 1978.
4. Csaba Imre: A Tanácsköztársaság Veszprém megyében. Veszprém, 1959.
5. Gutheil Jenő: A kommunisták uralma Veszprémben. Veszprém, 1920.
6. A Peidl-kormány rendeletei. Budapest, 1919.
7. Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. Budapest, 1953.
8. Pilch Jenő: A tanácsköztársasági állapotok. Budapest, 1982.
9. Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere. Budapest, 1977.
10. Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, 1962.
11. Unger Mátyás—Szabolcs Ottó: Magyarország története. Budapest, 1976.
12. Hóman Bálint—Szekfü Gyula: Magyar történet. Budapest, 1939.
13. Lukács Tibor: A magyar népbírósági jog és népbíróságok. Budapest, 1979.
14. Legfőbb Ügyészség kiadványa: A szocialista ügyészi szervezet fejlődése a Magyar Népköztársaságban. Budapest, 1978.
15. Józsa Benő: Az ügyész vallomása. Veszprémi Napló, 1975.
16. Tóth Vilmos: A szabálysértési őrizetről. Ügyészségi Értesítő, 1978. I. szám. Budapest.
17. Tóth Vilmos: A társadalmi bíróságok eljárása. Magyar Jog című folyóirat, 1965. IX. szám. Budapest.
18. Kiss Ernő—Tóth Vilmos: A társadalmi bíróságok működésével kapcsolatos állásfoglalások. A veszprémi SZMT kiadványa, 1964.
19. Aradi József—Tóth Vilmos: A társadalmi bíraskodás gyakorlatáról. A veszprémi SZMT kiadványa, 1969.
20. Tóth Vilmos a tanulmányhoz kapcsolódó újságcikkei:
  - a) Alkohol és bűnözés. Veszprémi Napló, 1961.
  - b) Ijesztget az ügyészség? Veszprémi Napló, 1961.
  - c) A társadalmi bíróságokról. Magyar Rendőr, 1963.
  - d) Az iszákosak megjavultak? Veszprémi Napló, 1963.
  - e) Betyárok a táborban. Veszprémi Napló, 1964.
  - f) A társadalmi bíraskodás jelenlegi helyzete. Veszprémi Napló, 1965.
  - g) Az alkoholisták kötelező gyógykezelése. Nitrokémia c. üzemi lap, 1975 és Veszprém város időszaki lap, 1975.
  - h) Állampolgárok és devizagazdálkodás. Veszprémi Napló, 1975.
  - i) Nem lehet bocsánatos bűn. Peremartoni Híradó című üzemi lap, 1975.
  - j) Az alkoholisták kötelező gyógykezeléséről. Peremartoni Híradó, 1976.
  - k) Az ittas vezetés következményei. Peremartoni Híradó, 1976.
  - l) A csavargástól a közveszélyes munkakerülésig. Peremartoni Híradó, 1976.
  - m) A kispolgári törekvések káros tünetei. Peremartoni Híradó, 1977.
  - n) Helyszíni tárgyalás helyett. Bányász Híradó, 1977.
  - o) Ismeretterjesztési lehetőségek és feladatok. Szövetkezeti élet, 1978.

Megjegyzés: Ahol a dolgozat szövegében tv., tvr. és r. megjelölések szerepelnek, ott törvényt, törvényerejű rendeletet s valamely miniszteri rendeletet kell érteni. A lektori véleményben megjelölt oldalszámok, az átdolgozás és leírás következtében változtak.

VILMOS TÓTH

DIE ARBEIT, VERÄNDERUNG UND ENTWICKLUNG DER ORGANE DER JUSTIZ IM KOMITAT VESZPRÉM VON 1871 BIS 1982

Die Studie behandelt die Rechtsgeschichte des Komitats Veszprém im Spiegel der Tätigkeit der einzelnen Rechtsorgane vom letzten Drittel des vergangenen Jahrhunderts bis in die heutigen Tage. Die Tätigkeit der Rechtsorgane war in diesem Zeitraum sehr wechselvoll, da man sich die in den verschiedenen Stufen des ungarischen Königreiches, der Volksrepublik, der Räterepublik, des Horthy-Reichsverweseramtes und schließlich der ab 1945 im Aufbau befindlichen volksdemokratischen Ordnung, in den Stationen des zum So-

zialismus führenden Weges auftretenden Rechtsvorschriften aneignen und diese anwenden mußte. Dies war keine leichte Aufgabe. Die rechtsanwendenden Organe versuchten, auf der in der Studie beschriebenen Art und Weise den Wünschen genüge zu tun.

Die Studie untersucht die Zuständigkeit und den Wirkungsbereich der Rechtsorgane (Gerichte, Staatsanwaltschaften, Notariate, Polizeiorgane usw.) in ihrer Entwicklung und Veränderung.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes the need for transparency and accountability in financial reporting.

2. The second part of the document outlines the various methods and techniques used to collect and analyze data. It includes a detailed description of the experimental procedures and the statistical tools employed.

3. The third part of the document presents the results of the study, including a comparison of the different methods and a discussion of the implications of the findings. It also includes a conclusion and a list of references.